ТАБОР

ВОЄННО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

30

слухай, козаче,
сурми заграють!

М.

ЗМІСТ:

„ТАБОР“

ВОЄННО-НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Ч. 30.

„Українська нація мусить добути собі свободу, хоч би завалилася ціла Росія. Мусить здобути собі визволення з рабства національного й політичного, хоч би поллялися ріки крови“!

М. МІХНОВСЬКИЙ (1906 р.)

РІК ВИДАННЯ XIV. 1936.

РЕДАҐУЄ КОЛЕҐІЯ.

Відповідальний редактор В. КУЩ,

Ґенер. Штабу Ґенерал-Хорунжий.

Zakł. Graf. P. Szwede, Warszawa, Warecka 9. Tel. 5.09-31.

Промова Пана Головного Отамана*).

Двадцять літ минає з того часу, як велика війна розхитала кайдани московські, як народи Сходу піднесли свої похилені вії, як збуджена в огні Нація Українська повстала до боротьби за визволення. За ці довгі роки патріоти українські глибше продумали причини невдачі, звертаючися часто з докором і проти долі, і проти проводу, і проти себе самих. Шукаючи тієї Правди, яка переможе, та вивчаючи політичну еволюцію Европи, частина активного громадянства вимагала часом нових шляхів, вважала конечним виробити конституцію, з якою „підемо на Україну". Бажала зафіксувати, якою має бути Україна, за яку Україну маємо жити і вмирати.

На світанку революції, коли перемога здавалася такою близькою, політичні партії українські, на чолі з проводом, боролися за Україну таку, яку уявляли собі їх партійні програми. Спільні зусилля Нації дали світлу перемогу: Україна стала незалежною, стала Народньою Республікою. Маємо найновішу традицію державности, що не перемогла, але й ніколи не скапітулювала. Море крови пролилося за час довгої вже боротьби, страждання гордої Нації досягли найвищої міри, могили Лицарів виросли на Україні й на чужині далекій. Між тими святими могилами — одна найсвятіша, ніколи незабутня могила Вождя Нації. Того незабутнього Вождя, чий голос кликав нас до боротьби, чий несмертельний дух кличе нас до невпинного чину далі.

Тепер не може бути вагання, бо всі українці знають, для чого живуть на світі. Знають і підуть на смерть за самостійну Українську Державу, незалежно од того, який політичний устрій та держава матиме. Мріють про найширше об'єднання з метою визволення України, вважаючи, що перед єдиним великим завданням повинні відійти на дальший план навіть найліпші проєкти державного будівництва. Рвуться до боротьби за Україну суверенну й незалежну. Розуміють, що „нові шляхи" і „нову конституцію" віднайдено вже в єдиному для всіх кличі — Україна понад усе. Поза боротьбою політичною, поза інтригами чужинецькими, той клич єдиний опанував найглибші мрії всіх українців, од найлівіших до найправіших.

Чи треба на чужині фіксувати проєкти конституції, що спричиняться не до об'єднання, а до розбіжности між окремими частинами нашого громадянства?

Жадна нація не може похвалитись єдністю політичної думки. І тільки в незалежних державах боротьба політична доводить до перемоги певної ґрупи, що очолить націю і встановить лад, для нації потрібний. В наших своєрідних обставинах, чи можемо ми на чужині виробити проєкт політичного устрою майбутньої України, знаючи настрої грома-

*) Виголошена восени 1936 р. Подаємо за „Тризубом" ч. 43—4 (547—8) 1936 р. Ред.

дянства, але не будучи в стані ті настрої перевірити шляхом, можливим тільки на рідних та вільних теренах? А коли б і могли, то чи мав би право провід УНР, знаючи й відчуваючи глибоку еволюцію, яку перейшла Нація під нечуваним ярмом сучасної Москви, ті еміґрантські проєкти санкціонувати?

Українська Народня Республіка через брутальну навалу червоної Москви формально не втратила своєї державної незалежности, бо ніколи тієї навали не леґалізувала, ніколи своїх протестів проти насильства не припиняла. Сучасний провід, хоч фізично відірваний від території, стежить за життям на Україні і морально найтісніше зв'язаний із своїм народом. „Уенерівці", від правих до лівих, до сумлінної опозиції включно, вважають наш центр своїм леґальним урядом, а себе вважають громадянами УНР та борцями за її визволення. Коли ж прийняти на чужині найліпші проєкти, то УНР обернеться в оте „політичне уґруповання", про яке кричать наші вороги, свідомі й несвідомі, а еміґрація наша ще раз утратить батьківщину, бо втратить фактично свій єдиний державний центр.

Чинники чужоземні, ближчі й далекі, знають і на чужині адресу нашої Нації, трактують нас, як леґальну репрезентацію українського народу, вважаючи Українську Народню Республіку за державну орґанізацію, що об'єднала патріотів без ріжниці політичних поглядів. Ставляться до проводу нашого не як до уґруповання політичного, а як до чинника, що має право й обов'язок репрезентувати визвольну боротьбу українського народу.

Даремно підступний ворог намагається запевнити слабодухих, ніби могутні держави кують на нас нові кайдани, бажаючи обернути Україну в свою колонію. Ввесь світ уже давно знає, що ми — не пасивні раби, яких треба визволяти без їх відома та опікуватися ними проти їх власної волі. Даремно також сучасна Москва, через аґентів укритих, намовляє несвідому частину загалу, ніби сам уряд шукає, чи навіть знайшов уже „пана", якому хоче віддати Україну на тих чи інших умовах. Тільки провокаційна, розкладова акція аґентів Москви могла кинути частину наших борців на такі фантастичні припущення.

З погордою відбиваючи шкідницькі напади, свідомі й несвідомі, сучасний провід стоїть на варті чести й слави України, виконуючи заповіт Нації та виразні накази Незабутнього Вождя. Політичні позиції наші незмінні й непохитні. Уряд завжди вважав за державну зраду всякі проєкти „федерації" з ким би то не було. Самостійність і нічим необмежена незалежність Української Держави є тою реальною метою, за яку безкомпромісово боровся й буде боротись уряд Української Народньої Республіки, — до близької вже перемоги.

Віручи в незломні сили Народу нашого, шукаємо спільників серед щирих та природніх ворогів нашого ворога. Маємо певність, що великі держави прийдуть до згоди й до спільного

завдання—знищити нарешті московське гніздо. Знищити на благо всіх держав, усього світу, на благо тих народів Сходу, що напружили останні сили в боротьбі за власну державність. Україна ніколи в майбутньому не буде погноєм для чужої потуги, а уряд Української Народньої Республіки став уже суб'єктом права, з яким поважно рахуються, а на передодні акції пертрактуватиме з ним увесь світ, як з чинником цілком рівнорядним.

Забагато крови, забагато жертв покладено на олтар визволення, щоб на порозі великих подій легковажити нашу справу та понижувати гідність і честь Нації. Мусимо відчути виключну повагу міжнародніх обставин, мусимо нарешті спромогтися на карність національну, мусимо заімпонувати світові загально-національним єднанням. Така вже доля поневоленого народу: мусимо бути однодумні в боротьбі за те єдине, що нам усім бракує—в боротьбі за визволення рідного краю.

Хай не всі українці через злидні еміґрантські та урази особисті цю конечність розуміють, і тому не всі маніфестують свою єдність навколо нашого проводу. Але майже всі українці, відчуваючи потребу єдиного центру, радіють з того, що зберігся традиційний уряд Української Народньої Республіки. Його можна критикувати, на нього можна з усіх боків нападати, бо він є урядом нашим. Але всі відчувають, що той уряд є відповідальним не лише за долю українського народу, а навіть за вибрики тих українців, що його атакують і тим „по змозі" шкодять нашій справі...

А якою буде Україна? Буде незалежною Державою Українського Народу, в кожному разі не реакційною, бо того не дозволить соціяльний склад ніким незломної Української Нації. Селянство українське, що зберегло національне лице проти злої волі гнобителів України, те селянство, що на чолі з рідною елітою врятувало Націю від повної заглади, буде міцною підставою нашої держави. Досвідчена в тяжкій боротьбі проти новітньої московської навали, селянська нація наша визволить Україну не для того, щоб шукати собі нових опікунів, східніх, чи західніх. Забудуть москалі червоні про свої „комуністичні" знущання, заведуть білих „космополітів" їх мудрі реставраційні наміри. Відроджена в огні боротьби проти сучасного московського пекла, вирве Нація землю українську із шпонів московських, вирве Україну з пекельних обіймів розхитаної Москви, вирве національне село з кривавих рук „інтернаціональної" банди.

Хай тим часом українські партії, чи уґруповання політичні, кристалізують свої політичні позиції та в своїх проґрамах виробляють проєкти державного будівництва. Хай ідеолоґічно конкурують між собою перед громадянством українським, вивчаючи найновіший досвід Західньої Европи.

Уряд же Української Народньої Республіки, виконуючи свої завдання, опрацював технічні плани відродження державного

життя на звільненій Україні. Коли надійде давно ждана хвиля остаточних змагань за звільнення Нації, наш державний провід прийде з довголітнім досвідом, щоб разом із народом українським боротися за перемогу внутрішню й зовнішню. Коли наступлять світлі дні перемоги, провід допоможе змученій Нації направити шкоди, заподіяні режімом московським, та зробить перші кроки по вільному шляху державного будівництва.

А який політичний режім буде у нас на Україні, яку конституцію буде мати Держава Українського Народу, це буде залежати од того, що волітиме собі вільна, могутня, досвідчена тяжким стражданням та лицарською боротьбою, суверенна Нація Українська.

1921 – 1936.

Є події й люди, що оцінити їх можемо лише з історичної перспективи, коли перед очима нашими стають вони в цілій своїй величі, коли зрозумілими стають для нас ті духові вартості, що були двигуном великих чинів, осяяних славою.

Такою власне подією, що своєю символичністю виростає понад багато інших, є трагічна смерть 359 вояків армії Української Народньої Республіки в м. Базарі 22 листопада 1921 року.

Ця подія, що ввійшла вже до історії, яко героїчна легенда, є прикладом величности українського духа, безмірної любови до Батьківщини, є прикладом призирства до ворога, до його фізичної перемоги.

Ця подія велика не труднощами розпочатої боротьби, не незмірно тяжкими умовинами, в яких відбувався марш в зімову пору, не впертістю боїв, що провадила горстка героїв з переважаючим у силі ворогом. Тут ходить про щось більше, ходить про ті вартості, що не минають, і за які віддається життя.

З епопеї „Базару“ виросла в наших очах промінна легенда, бо там „впали лицарі могутні й ясні, незломні, горді в свойому чині”...

Ті люди йшли до бою, не маючи жадних шансів на перемогу, бо відчували, може й підсвідомо, що треба засвідчити перед байдужим світом, що ми не склали зброї. Вони йшли може й без надії на успіх, але з вірою в слушність і справедливість справи, за яку боролись, а це важніш.

Вони мали в собі чесноту вояка і громадянина: — вірили в правду і остаточну перемогу своєї ідеї й до останньої хвилини залишилися вірними ній.

Вірити і залишитися вірним... Це глибокий зміст трагедії в Базарі.

На остаточному суді історії ніхто не посміє запитати тих 359 лицарів, чи добре вони виконали свій обов'язок. Вони вже сказали своє „вірую“, не чекаючи нагороди на землі.

Прийде час, коли ввесь нарід український, на вільній своїй землі віддасть належну пошану тим, що загинули, боронячи честь поганьбленої Батьківщини і честь її вояцтва.

П. КРИЦЬКИЙ,
Полковник,
Військовий інженер - електрик.

Сучасні отруйні річевини та їх значення, яко бойового засобу.*)

Вживання отруйних та задушливих річевин у війні не є новиною Світової війни, бо ж їх вживалося й за стародавніх часів. Так, спартанці при облозі м.м. Платеї та Девії змішували смолу з сіркою та запалювали цю мішанину під стінами тих міст, сподіваючися смерідом задушити оборонців і полегшити собі здобуття обложених міст, а це ж діялося в роках 431—434 перед Р. Хр.

Труйливі гази чи річевини, що далі будемо означати їх для скорочення ОРч, в Світовій війні були вперше вжиті німцями під Іпром 22.IV.1915 р. З цього часу, власне, й починається газова війна.

В бою можливо використовувати такі ОРч, що з економічного боку не дуже коштовні при випусканню їх у великій кількості, досить токсичні (забійчі), мають характеристичну особливість в чині на людський орґанізм чи матеріяльну частину в змісті пониження дійсности бойової їх праці. З досвіду Світової війни можна поділити ОРч по чину їх на людський орґанізм на такі 5 груп:

а) Задушливі, що діють головним чином на дихальні дороги й на легені, викликають кашель, удушшя та у важких випадках—смерть.

б) Труйливі — що вражають нервову систему й кров і при відповідній концентрації (напр. для синільного квасу—при концентрації 0,03 млґр.) убивають за 1 — 2 хвилини.

в) Слізотічні, що діють головним робом на слізну оболонку очей і при мінімальній концентрації викликають незносну різь і рясну слізотіч.

г) Пухиркові (болячкові), що вражають не тільки дихальні шляхи, але й поверхню всієї шкіри, викликаючи в місцях діткнення ОРч зо шкірою важкі урази у вигляді пухирів і болячок (ран), а також загальне отруєння орґанізму.

д) Подражнюючі (чихальні), що викликають надзвичайно сильне ураження дихальних шляхів, а особливо носогорлянки.

Ця класифікація базується на найбільш характерних прикметах чину ОРч, що проявляються при мінімальних концентраціях; при більш же значних концентраціях всі ці ОРч являються вдушуюче-отруйними.

*) За журналами: „Военный вестник" 1933 р. та „Vojenské Rozhledy" 1934 р.

По ступеню стійкости ОРч розподіляють на 3 ґрупи:

а) Нестійкі. Сюди можливо зарахувати хлор, фосґен, синільний квас, хлорацетофенон, адамсит, дифенілхлорарсин і дифенілціянарсин.

б) Середньої стійкости. Сюди належать: дифосґен, хлорацетофенон, дифенілхлорарейн (останні два—в стрільнах).

в) Стійкі — іприт, люізит та бромбензилціянід.

Окреслення стійкости ОРч дуже відносні, бо стійкість їх залежить од погоди і місцевости. В бою необхідно числитися зо стійкістю та іншими характерними прикметами, а тому потрібно знати фізичні й хемічні властивості ОРч.

Літючість ОРч. В бою з успіхом вживатимуться тільки такі ОРч, що здатні триматися в повітрю у вигляді газу, пари, туману, пороху чи диму. Дійсність ОРч в повітрю означається концентрацією, що виміряється у вагових чи обсягових відношеннях. Що більша концентрація—то більш уражаючим робиться ОРч і навпаки, коли концентрація її не досягає певного мінімума, що має кожна ОРч, то вона вже не чинить такої шкоди на орґанізм людини, хоч іще може бути загрозливою.

Насичення атмосфери відповідною кількістю ОРч передовсім залежить від стану літючости її, за що приймається вагова кількість пари, що здібна насичувати при даних умовинах сповна 1 кб. м. повітря. Літючість ОРч збільшується вмірі підвищення температури: що вище температура, то більша кількість ОРч може бути в повітрю, т. т. більша може бути концентрація її.

З наведеної таблиці бачимо, як багато залежить літючість від температури:

ТАБЛИЦЯ І.

Температура в ° С.	Кількість пари іприту, що насичує 1³ м. повітря (в мілігр.)
— 10°	7
+ 0°	15
+ 15°	400
+ 20°	630
+ 25°	960
+ 30°	1140
+ 35°	2130

Таблиця виказує, що при температурі — 10° С. літючість іприту —7 мґр., при + 15° С. — 400 мґр., а при +35 С.—2130 мґр. Коли припустити, що повітря було насичено іпритом при + 35° С., то при зниженню температури на 15° С. випаде на поверхню землі з кожного кубічного метра повітря у вигляді рідини 1500 млґр. іприту, т. т. концентрація іприту в повітрі значно зменшиться.

У випадках, коли ОРч не має літючости настільки, щоб досягнути бойової концентрації, доводиться звертатися до штучного обернення ОРч в газ, туман, порох чи дим. Таке штучне розсівання затримує свою силу на деякий час.

Для бойових цілей потрібується ОРч як максимальної, так і мінімальної літючости, а саме: для масового ураження ворога

вживається ОРч максимальної літючости, а для закаження місцевости—мінімальної.

Пружність пари ОРч. Річевини, що при звичайних умовинах мають пружність пари більше 1 атмсф., не можуть заховувати твердого чи рідинного стану з-за своєї великої літючости; через це їх хоронять в спеціяльних посудах. До ґрупи сильнолітючих ОРч належать хлор і фосґен. Тиснення пари цих ОРч настільки велике, що при середніх т-рах вони, звичайно, газовзірні, а не рідинні. Більшість твердих ОРч мають незначну пружність. Залежність пружности пари й літючости характеризується наступною таблицею (ч. 2).

ТАБЛИЦЯ 2.

Назва ОРч	Точка кіпіння ОРч при тисненню 1 атмосфери	Порівняльна величина пружности й літючости при 20° С.	
		Пружність пари в m/m	Літючість (млґр. на 1³ мтр.)
Фосґен	8,2	1215	7.800.000
Дифосґен	127	10,3	54.000
Іприт	217	0,11	630
Дифенілхлорарейн . .	333	0,0005	0,35

Із цієї таблиці бачимо, що як більша пружність пари, то більша літючість. ОРч-ни, що вживаються для закаження місцевости, повинні посідати малу пружність пари, бо інакше вони хутко ульотняться; навпаки — для ураження противника хмарою ОРч вони повинні мати більшу пружність пари, щоб можливо було зробити більшу концентрацію, щоб уразити ворога в короткий час.

Температура кипіння. Пружність пари, як також літючість, залежить від температури кипіння. Через те, що пружність пари ОРч при температурі кипіння = 1 атмосфері (760 мм.), то й початок кипіння ріжних річевин є міркою їх літючости. ОРч-ни, що мають високу точку кипіння, наприклад іприт, можливо використовувати для закаження місцевости, а з низькою температурою кипіння, як фосґен—для безпосереднього ураження людей. Одначе це стосується тих ОРч, що при нормальних умовинах, звичайно, являються рідинами; тверді ж ОРч, що мають незначну літючість, а концентрацію посідають значно меншу від тих мінімальних концентрацій, що в бою можуть виявити якебудь значення, прийдеться переганяти або розпорошувати через вибух. В цьому випадкові температура топлення ОРч має велике значення.

Температура топлення. Для твердих ОРч, що призначаються для розпорошення в отруйний дим, бажана можливо більша температура топлення, бо високотопливі ОРч можна

штучно розсіяти в дим без топлення їх. Цей спосіб розпорошення ОРч вперше був пристосований в хемічному стрільні марки „Ni“ (жовтень 1914 р.). Стрільно „Ni“ було звичайною шрапнеллю 10,5 цм. легкої гавбиці, кулі якої щільно вміщалися в чихальній річевині (сіль діянізида). Вся річевина кришилася в найдрібніший пил, як вибухом порохового набою, так і кришучим чином куль, що викидалися вибухом.

Тверді річевини, що мають високу температуру топлення, навіть знаходючися в розтопленому стані, при штучному розбризгуванню й розсіваючися в повітрі, негайно знову повертаються до твердого стану, утворюючи надзвичайно дрібний пил, що має здібність дуже добре проходити навіть через спеціяльні протидимові фільтри протигазів.

Розпорошування ОРч. Здібність ОРч розпорошуватися набирає значення у випадку необхідности негайного ураження ворога такими ОРч, що при даних температурних умовинах посідають незначну літючість. Бойова практика виявила доцільність розпорошення стійких ОРч типу іприта в туман. Досвідчення з пухирковими ОРч виявили негайний і більш сильний чин на органи дихання, як також і на шкіру. Через те, що більшість ОРч посідає високу температуру кипіння, т. т. і малу літючість, треба, щоби чин їх виявився в повній мірі, штучним шляхом призвести їх до стану найдрібнішого кришення (в дим—туман); цього можливо досягнути через енерґію вибуху пороха в набою з ОРч чи розчиняючи такі ОРч в рідинах.

Суцільність ОРч. Більшість ОРч в стані газу, пари, туману чи диму мають щодо повітря більшу суцільність, т. т. важчі від повітря, й тільки деякі з них, як синільний квас та окис углеця (CO), мають меншу суцільність; через це синільний квас і окис углеця в чистому вигляді малоцінні ОРч, бо хмарка, що робиться цими газами, поривається піднятися догори. В Світовій війні, щоб запобігти цій ваді й зробити суцільність більшою, підмішували до них ОРч з більшою питомою вагою. На Заході й зараз робляться в цьому напрямі досліди, з-за великої вбійности цих газів та з-за властивости окису вуглеця (CO) проходити через звичайні протигази. Хмарка газу великої суцільности компактно тримається землі й скочується додолу по спаду, навіть без вітру, добре заповнюючи яри, байраки, балки та долини й ворожі окопи; вона просякає в бліндажі й захоронки та довго в них затримується, бо вітер розвіває тільки верхні шари. Хмарка туману чи диму ОРч з-за більшої питомої ваги рідких і твердих часток посідає ще більшу густість і тому особливо стійко тримається на поверхні землі. Приймаючи на увагу густість різних ОРч в стосунку до повітря й вживаючи менш стійкі ОРч по цілях закритих, а особливо захованих в лісах, можливо здобути більшу дійсність чину цих ОРч.

Значення поверхового натягу й здібности ОРч змочувати тверді тіла. Бризки й краплі ОРч, що

падають на уніформу, амуніцію й зброю бойця, повинні добре змочувати й затримуватися на поверхні, легко проходити через одяг і розходитися по шкірі й звогчівати її. Одноразово з цим ОРч повинні не змішуватися з водою й водяними розчинами, бо тоді трудніш буде обтирати їх зо шкіри вояка, вброї й амуніції. Здібність до змочування різних річевин чи до змішування з ними знаходиться в тісній залежності від ступеня поверхового натягу: рідина може добре змочити тверде тіло, поширитися по його поверхні й тривало осісти на ній тільки в тому випадкові, коли сила сціплення поміж її молекулами менше сили притягнення між частками рідини та твердої матерії, що її рідина змочує. Одночасно з тим рідкі ОРч, особливо пухиркового чину, повинні посідати добрий розчин у таких орґанічних розчинниках як жири, щоб мати можливість легше пройти через поверховні покривлі шкіри людини й причинити відповідні забурення в тканинах і жилах, що викликають на її поверхні пухирі й болячки (рани). У всіх державах провадяться досліди над здобуттям нових ОРч з більш сильними пухирковими властивостями, а також над збільшенням чіпкости іприту, з метою утруднити захист од нього й побільшити його стійкість. Одночасово шляхом примінення розчинників, що побільшують літючість ОРч, а також шляхом більш раціонального способу розпорошування пробують зменшити стійкість іприту, щоб зробити його універсальним, т. т. придатним для вживання як при наступі, так і при обороні.

С у м і с і ОРч. ОРч, придатних для всяких випадків бойового життя, поки не існує, бо коли ОРч має дуже добрі властивості для вжитку в літньому часі, вона в зимовім часі цих властивостей не має. Прикладом може служити фосґен, що при високій температурі вліті з успіхом вживається в чистому виді для газобалонних атак; в зимовій же добі, не дивлячися на зниження його бойових властивостей, вживається в сумісі з хлором, токсичність якого в 4 рази менша від фосґена. Теж можливо сказати і про іприт, що взимі твердіє й потрібує розчинників. Через це для бойової мети частіш вживаються не чисті ОРч, а їх сумісі, чим підвищують їх бойові властивості. Сумісі ОРч вживаються для різної мети: 1) для маскування запаху найбільш небезпечних ОРч, як іприт і люізит, 2) для побільшення стану літючости й тим досягнення більш високих концентрацій в повітрю, 3) для досягнення негайного чину тих ОРч, що мають повільний чин, 4) для полегшення проходу ОРч через втягувачі й фільтри протигазів, 5) для збільшення хмарки ОРч і 6) для побільшення токсичности (отруйного чину).

П р и д а т н і с т ь д о а б с о р б ц і ї. Під абсорбцією розуміють здатність твердих і рідинних тіл удержувати на своїй поверхні частки з оточуючого середовища. Це з'явище торкається й ОРч, що раніш, ніж попасти в середину орґанізма, абсорбується на зверхній та внутрішній його поверхні. ОРч абсорбу-

ється ґрунтом, рослинним покровом (травою, збіжжям, кущами, деревами, листтям і т. ін.) і особливо вбранням бійця. Вояки, що попали в сферу чину ОРч й вийшли з неї, ще довший час носять на собі деяку кількість ОРч, що може виявити свій шкідливий чин, особливо коли бойці були в місцевості, що обстрілювалася іпритовими стрільнами й попали потім в закрите й напалене мешкання, не переходячи через відповідну дегазацію. Рослинний покрів і ґрунт значний час задержують на своїй поверхні ОРч в абсорбованому стані і можуть бути причиною отруєння військ, особливо коли це були такі ОРч, як фосґен, дифосґен чи іприт, що в малих кількостях, ніби, не викликають почуття небезпеки. Продукти живлення й вода також мають здібність до абсорбції й через це з'являються небезпечними для споживання, коли знаходилися в сфері чину ОРч без відповідного пакування.

Більшість ОРч мають здібність абсорбуватися на поверхні, чим полегшується захист од них, особливо в присутності тіла з великою й розвиненою поверхнею, як, наприклад, активований вугіль. Активований вугіль має велику розвинену поверхню, а саме — 1 ґр. його обладує поверхнею в 200 — 1000 м². Одначе ОРч абсорбуються активованим угіллям неоднаково; так, ОРч з низькою температурою кипіння й з малою молекулярною вагою абсорбуються гірше або й зовсім не абсорбуються (як окис углеця); ОРч з великою молекулярною вагою й високою температурою кипіння абсорбуються краще. На здібність ОРч до абсорбування впливає присутність водяної пари, що для більшости ОРч є з'явищем неґативним, бо активований вугіль насичується скорше. На абсорбативну здібність вугілля впливає температура: що нижча температура повітря, то більшу кількість ОРч він заабсорбує. Активований вугіль абсорбує тільки такі ОРч, що маються у вигляді окремих молекул. Ґрупи молекул твердих чи рідких річевин активований вугіль не задержує і тому в сучасних протигазах поруч з активованим вуглем маються спеціяльні фільтри проти димів і туманів; крім того, до протигазів вводять ще й хемічний глитай (втягувач).

Гідроліз. З хемічних властивостей ОРч особливо важно, щоб вони не розкладалися підо впливом повітря й вогкости. В стосунку до повітря всі бойові ОРч стійкі, а вода розкладає досить багато ОРч. Ступінь стійкости ОРч в стосунку до води впливає на умовини їх бойового вживання. ОРч, що вразливі на воду, необхідно вживати в суху погоду. З вищенаведеного випливає, що на вживання ОРч мають місцевість і метеорологічні умовини велике значення.

Місцевість. На довготу й силу чину ОРч місцевість має великий вплив. Захищені від вітру участки, наприклад, ліси, населені пункти, яри, долини, ями і т. ін. сприяють довго-

тривалості й міцності чину ОРч; місцевість же одкрита та горби менш догідні для чину ОРч.

Метеорологічні умовини. Особливе значення має вітер. Сильний вітер знижує концентрацію ОРч і зменшує довжину чину бризків і крапель на місцевість. Присутність вдень у соняшну погоду протягу повітря, що підіймається вгору, розсіває ОРч у височину, а тепло допомагає більш швидкому випарюванню. Найбільш вигідні умовини для вживання ОРч бувають звичайно вночі, вранці й пізно ввечері, коли рух повітря найменший і бувають знижаючі протяги повітря. Опади, а особливо сильний дощ виключають можливість вживання ОРч.

ОРч за Світової війни нараховувалося більш 50, а тепер відомо їх більш 150, крім тих, що не оголошені ще в пресі, але більшість з них завела надії своїх винахідників. По цей час вживаються ОРч 12, а саме: хлор, фосґен, дифосґен, синільний квас, окис углеця, хлорпікрин, іприт, левізит, хлорацетофенол, бромбензилціянід, дифенілхлорарсин, адамсит. Найбільш вживатимуться з них дві річевини: фосґен, як бойовий газ при наступі, й іприт, як бойова ОРч при відступі; без них сьогодні хемічної війни не можна собі уявити.

Інші ж ОРч доповнюють або компенсують невигоди тих основних ОРч. Наприклад, дуже літючий фосґен в літні місяці можливо доповнювати хлорпікрином чи дифосґеном, а під час вогкого повітря замінювати хлорпікрином, що більш стійкий відносно води; вкінці для доповнення перших двох буває вигідно вжити арсену (миш'яку), що дасть різноманітність в інтенсивності чину. Всі важні бойові ОРч мають в своєму складі, звичайно, хлор, при чому його в ОРч буває велика кількість, наприклад: фосґен має хлору 71,40%, дифосґен — 71,70%, хлорпікрин — 64,71%, іприт — 45,59%, левізит — 51,30%, а в ОРч димотворчі хлор входить ще в більших %%, аніж в бойові гази. З цього видно, що виріб ОРч тісно зв'язаний з виробом хлору.

ОЗНАКИ Й ФІЗІОЛОГІЧНИЙ ЧИН БОЙОВИХ РІЧЕВИН.

1. Фосґен — газ задушливий, що викликає кашель; він дуже отруйливий — при вдиханню 3,5 млґр. фосґену за хвилину настає смерть. Має запах гнилої картоплі. При звичайній температурі — газ. У більшій концентрації діє вмить, а навіть й в малій концентрації шкідливий аж по 5 годинах. Ступінь отрути не можливо виявити, особливо легкої, і коли не подбати всіма протиотруйливими засобами, часті випадки смерти. Про отруйливість і небезпечність цього газу свідчить випадок, що трапився на німецькому фронті. Обслуга батареї в 24 чоловіка була обстріляна фосґеновими стрільнами. Концентрація фосґену була настільки незначна, що отруєння не відчувалося. Не відчуваючи небезпеки, 23 жовніри зняли маски і всі вони померли.

Рід ОРч за даними токсилогічної класифікації	НАЗВА	Прикмети, що по них можна виявити присутність ОРч в повітрю.	Характер чину ОРч на незахищений орґанізм людини.	ДОВГОТА ЧИНУ НА МІСЦЕВОСТІ.
УДУШУЮЧІ	ХЛОР *Cl*	Різкий запах, подражнення дихальних доріг, а при великих концентраціях — почуття задухи.	При достатній концентрації чинить майже миттю, викликаючи нестерпне роз'ятрення дихал. шляхів і очей. Велика кількість викликає смерть.	На відкритій місцевості майже не затримується. Після проходження хмари газу місцевість приступна для війська.
	ФОСҐЕН $COCl_2$	При малих концентраціях запах гнилих овочів, сіна чи гнилого лисття. При сильних кон-ях — почуття задухи.	Теж	Місцевість приступна для проходження без мір захисту: вліті—за одну годину, взимі — через дві години.
	ДИФОСҐЕН $(COCl_2)_2$		Теж	
ОТРУЙНІ	СИНІЛЬНИЙ КВАС *CNOH*	Слабий запах гіркого мигдалю	При достатній концентрації — смерть вмент.	Дуже летюча ОРч, на відкритій місцевості майже не чинить, але дуже небезпечна в закритих помешканнях (казематах).
	ОКИС УГЛЕЦЯ *CO*	Для орґанів почуття непомітна; можна виявити присутність лише хемічним способом.	При достатній концентрації — смерть миттю.	Дуже летюча ОРч. На відкритій місцевості чинна концентрація недосяжна. Бойова концентр.—в закрит. помешканнях.
Сльозотічні	ХЛОРАЦЕТОФЕНОН	Вмент викликає сльозотік, теч з носа и горловий кашель.	Сльозотік і кашель роблять вояка небоєздатним впродовж всього чину ОРч.	При звичайній температурі 2-4 години. Під час сильн. морозу чин сильно обнижується з-за малої летючости ОРч.
	Бромбензилціянід $B_2C_6H_4CH_2CN$	Теж	Теж	Дуже стійка ОРч. На місцевості тримається багато днів і навіть тижнів, на що треба звертати пильну увагу.
ЧИХАЛЬНІ	Адамсит чи дифеніларсидціянід $C_{12}H_9NAsCl$	Подражнюють носоглотку, дихальні шляхи та сльозні оболонки очей.	У перший мент зовсім слабий, але за 1 хвилину викликає нестерпне подражнення очей й дихальних шляхів.	Довжина чину на місцевості незначна, бо хмара розходиться швидко. Коли ж хмара розійдеться, місцевість стає приступна безо всяких засобів захисту.
	Дифенілхлорарсин $AsCl(C_6H_5)_2$		Подібно до адамситу. Болісні з'явища відчуваються від $1^1/_2$ до 2 год. після одного неглибокого вдихання повітря, заkаженого дифенілхлорарсином	
	Дифенілціянарсин $(C_6H_5)_2AsCN$		Найбільш сильночинна ОРч зо всіх відомих подражнюючих. Наслідки отруєння виявляються більш різко і дають себе знати довший час.	
ПУХИРКОВІ	ІПРИТ $S<{C_2H_4Cl \atop C_2H_4Cl}$	Слабий запах гірчиці, хріну, часнику або цибулі.	Пари іприту при невеликих концентраціях не подражнюють орґанів дихання та очей, однак за кілька годин відчувається вже захорування очей та легенів. Високі ж концентрації (іпритов. туман) викликають смерть; крім того, іприт тоді вражає шкіру. що вкривається пухирями. Бризки й краплі, впадаючи на шкіру, викликають по якімсь часі червоняві на ній плями, а потім — пухирі, що лопаються, а рани від них довго не загоюються. Ті ж бризки й краплі також швидко проходять через вбрання й взуття й причиняють такі ж уразки. На місцевості ж краплі іприту заховують свої властивості досить довго, поки зовсім не випарують.	Краплі іприту, впадаючи на місцевість, закажують поверхню ґрунту на цілі години; без вітру ж і на місцевості, що вкрита від сонця й дощу, тримається закаження добами й тижнями. Сонце й вітер сприяють більш хуткому випарюванню, а дощ змиває краплі з рослин і втягає їх в ґрунт, через що зменшується небезпека закаження від дотику до рослин. Іприт має велику стійкість з-за малої своєї летючости.
	ЛЮЇЗИТ або ЛЕВІЗИТ $Cl_3C_2H_2As$	Різкий запах журавельника (герані).	Подражнює очі й дихальні шляхи. Коли краплі попадають на шкіру, то викликають негайно свербіння. Люїзит чинить на шкіру швидче іприта й має більшу токсичність, але самий чин на шкіру слабіш від іприта; рани від люїзита гояться швидче, чим рани від іперита. Резорптивні властивості (всасування) перевищують іприт в 4 рази.	Чинить аналоґічно іпритові, однак стійкість має меншу з-за того, що розкладається швидко водою, а також з-за більшої летючости. Температура замерзання (— 13°) дає можливість вживати люїзит для поливання з повітря в цілях закаження місцевости.

відповідної для чину гущини, аж до розпорошення або випарення її із затроєної смуги. Живі цілі можуть бути знищені, коли вони будуть без охоронних засобів в чинній гущині ОРч і надихаються смертельної її кількости.

Наслідки чину ОРч на живі організми можуть бути нищительні (смертовбійчі) чи нейтралізуючі (зниження бойової здатности або моральне захитання).

Способи вживання бойових ОРч. Газові напади відбуваються: 1) випущенням із балонів, 2) киданням і 3) розпорошенням.

1. Випущення вживається для створення газових хвиль. Принцип такого нападу полягає у витворенні газових хмарок, що подорожнім вітром наносяться на ворога.

2. Принцип кидання полягає в тому, що ОРч викидаються на певне місце в стрільнах, якими стріляють гармати, мінометп, кулемети, рушниці чи скидають аероплани в бомбах.

3. Розпорошуються ОРч в краплі — рідинні чи тверді (порошини), а то можливо з землі за поміччю авт, танків, ручних пульверизаторів, а в повітрю або гарматними стрільнами, що вибухають в повітрю, як шрапнелі, чи з самольотів.

ПРАВИЛА ВЖИВАННЯ ОРч В РІЗНИХ ФАЗАХ БОЮ.

1. В час наближення й при дотику. З початку бойових операцій летуни будуть мати завдання шкодити ворогові ОРч—нами в рухах при його осередженню, постачанню й т. п.

2. В часі наступу вживають ОРч, щоб досягнути переваги в огні, що особливо буває потрібно при підході піхоти, а це буде:

а) загазовання піхотних ворожих позицій, гарматних батарей, дозорчих пунктів та терену в ближчому тилу ворога;

б) отруєння участків терену, що обмежить маневрову здібність супротивника; такий терен стане неприступний для ворога і він буде відрізаний від всякої допомоги стилу;

в) отруєння смуг, що з них загрожуватиме протинаступ; цим ворог буде примушений вжити охоронних засобів, що понизить його бойову здатність (головне — в стрілянні й русі). Одначе треба пам'ятати, що отруєний терен буде неприступний не тільки для ворога, але й для нападаючого, при довготривалому діянню бойових газів; через це такий спосіб вживання ОРч вимагає великої обережности і обмежується тільки такими місцевостями, куди свої відділи не повинні заходити. На ці властивості вживання бойових ОРч треба вважати, як при підготовці наступу, так і при самому наступі.

3. При обороні можливість вживати ОРч з'являється в значно більших випадках, а особливо ще до сутички з ворогом. Можливо вживати ОРч проти ворога, що ще тільки наближується, чи то отруєнням обшарів, якими мусить продвигатися

супротивник, чи то стрілянням стрільнами з ОРч отруюється терен, що його важно захистити, або такі простори, що ними ворогові вигідно проходити, наприклад, укриті, придатні для спостереження місця й т. ін. Під час ворожого наступу вживаються ОРч проти ворожої артилерії та її дозорчих пунктів. Коли ж оборонець гадає в слушний час сам перейти до контрнаступу, то мусить вживати таких ОРч, щоб вони не пошкодили йому самому; ще ОРч вживаються, коли ворог займе місцевість, щоб примусити його залишити її. Також уживанням ОРч можна перешкодити ворогові вишиковуватися. Взагалі ж при обороні можливо вживати більш тривалі ОРч, ніж ті, що швидко випарюються.

4. При відступі ОРч випускають на відповідних теренах, наприклад, в заростях, щоб загальмувати рух ворога.

ПРИКЛАДИ ВЖИВАННЯ ОРч ЗА СВІТОВОЇ ВІЙНИ.

1. Іпр. Перший напад хвилями ОРч був зроблений 22/IV 1915 р. після півдня при ідеальних умовинах. За оповіданням самовидця це було так: „Тяжко собі уявити почуття й моральний стан війська, коли побачили величезну хмару жовтозеленого газу, що сунула по землі, заглядаючи в кожну ямку й печеру і наповнюючи негайно окопи й лійки від ґранат. Спочатку подив, потім — страх; пізніш, коли перші хвилі хмари обхопили військо й викликали задуху й смерть, пішла веремія. Хто ще міг рухатися, вискочив й кинувся тікати в надії, по більшості марній, випередити хмару, що невблаганно на них насувалася. Так поточилися французькі вояки, осліплені, що кашляли й дихали з натугою, маючи лиця забарвлені до-червона, й вже безмовні, бо боролися із смертю. За ними в затруєних окопах залишилися сотки мертвих і вмираючих. Здавалося неможливим, але дійсно ОРч-ною було затроєно 15.000, а на бойовищу залишилося 5.000 мерців“.

2. Напад хвилями під Сморгонню 2.VII 1916 р. на російському фронті був шириною в 3 кл.; було випущено газ із 5988 балонів. Розвідчики доповіли, що знайшли російські окопи повні мертвих і затруєних. Хвиля настигла військо, мабуть, під час зміни. За відомостями начальника ґрупи Ейхґорна, піхотна російська дивізія мала стратити біля 5.000 мертвими й отруєними.

3. За большевицькими відомостями росіяни випустили під Барановичами 11. X. 1916 р. 5.500 балонів хлорофосґену; при тім на Олевицькому участку, де було випущено 3.500 балонів, німці мали значні втрати.

4. В травні 1915 року на р. Бзурі у Больмовичей Сибірська дивізія була без масок і атака хвилями дала фатальні наслідки: майже ціла дивізія була виведена з ладу, бо отруєних було 9.000, з яких 6.000 вмерло.

5. Австрійський напад хвилями на Доберду в червні 1916

року був зроблений при дуже важких умовинах. Газ було випущено лише з половини закопаних балонів, але все ж італійці мали великі втрати — більш 8.000 чоловіка, з них 5.000 вмерло.

6. Атака мінометами. Вночі з 23 на 24. X 1917 р. з 814 мінометів була в 2 год. ночі розпочата стрільба разом з артилерією по італійському куріню, що засів у глибокій долині, звідки його ніяк не можна було вибити. З мінометів був зроблений тільки один випал, бо другого випалу зробити не вдалося з-за зміни керунку вітра. В 10 г. 15 хв. долина звільнилася від газу й туди спустилися австрійці. Цілий курінь італійців (500—600 чоловіка) був мертвий; деякі мерці були в масках і по положенню трупів можливо було припустити, що смерть скоїлася вмить.

7. Гарматна газова стрільба. Перехід через Двину у Ікскюля 1.IX.1917 р.—О 4 год. німецька артилерія розпочала обстріл російських батарей на північ од Ікскюля газовими стрільнами на фронті в 7 кл. і глибиною в 1,5 клм., щоб нейтралізувати й унеможливити чинність російських батарей під час наводки мостів і переправи німецьких військ через р. Двину. Газову стрілянину провадило 80 батарей різних калібрів, з яких 35 стріляло 2 години, а останні 4,5-5 годин. Деякі батареї обстрілювали російські батареї на фланґах 7 год. Всього випустили 72.000 стрілен із зеленим хрестом 1 (2 частки дифосґену і одна частка хлорпікрину) і з зеленим хрестом 2 (фосґену 65%, дифосґену 20%, дифеніларсенхлориду 15%) та майже 44.000 стрілен різних гатунків із синім хрестом (арсен). Крім батарей були обстріляні інші важливі цілі, як табори, командні й доворчі пункти т. ін. Загально було обстріляно 40 цілей і на 1 батарею припадала площа майже 500 × 200 м., тобто 10 гект. Піхота була обстріляна бризантними стрільнами. Метеорологічні умовини були сприятливі; скорість вітру спочатку була 1 м. в сек., пізніш 3 м.; слаба імла. Ворожа артилерія була цілковито знейтралізована. Спочатку вона ще стріляла мало поправно, але скоро зовсім замовкла; тільки деякі фланґові батареї, що розташування їх не було відомо, змагалися ще певну годину. Перехід через Двину був зроблений безо всяких перешкод. При огляді ворожих батарей було з'ясовано, що росіяни покинули гармати, залишаючи все на місці; деякі гармати були навіть із стрільнами. В одному сховищу знайдено було 20 мерців, деякі з масками на обличчю. В одній стайні були отруєні коні. Дуже мала кількість отруєних і мертвих пояснювалася тим, що обслуга гармат негайно втікла, що й ствердили полонені.

Засади захисту проти бойових ОРч. Чин ворожих газових атак і їх значення багато понизяться, коли будуть використані засоби для захисту як технічного, так і тактичного характеру. Захисне забезпечення стосується не тільки людей, але й звірят та різних матеріялів.

Захисні заходи технічного характеру полягають:

1) в індивідуальному (особистому) захисті людей, т. зн. в охороні окремих одиниць,

2) в колективному захисті людей, т. зн. в охороні скупчення людей,

3) в захисті звірят, як індивідуальному, так і колективному,

4) в захисті матеріялів всілякого роду.

До особистого захисту людей від ОРч надається маска й, яко захист од палючих річевин, ізоляційний одяг і пристрої. Засоби індивідуального захисту характеризуються тим, що маються завжди під рукою й їх можливо швидко вживати; вони не потрібують особливих складних вправ, а вживання їх цілком не залежить од бойових обставин і зручности терену. Невигода їх полягає в тому, що вони знижують бойову здатність, викликають у зле вишколених одиниць при довшому вживанню й поважних фізичних натугах повне вичерпання як фізичних, так і моральних сил. До цього треба додати, що як захисний одяг, так і інші охоронні проти іприту середники мають дуже обмежений час чинности. Тому головним захистом є захист індивідуальний, а інші засоби й середники тільки його доповнюють.

Колективний захист охороняє цілі згуртовання людей і звірят; він полягає в особливих пристроях і засобах, що звуться детекторами й виявляють присутність ОРч, потім — в будуванню протигазових захоронок та дегазації різними хемічними й фізичними середниками після газових атак.

Засади захисту звірят як індивідуального, так і колективного, ті ж, що й для захисту людей.

Дуже важливий захист матеріялів то різного припасу. Їх треба хоронити проти чину бойових газів в герметичних схованках, щоб через стінки їх не могли пройти ОРч, або дегазувати їх, після чого вони знову робляться здатними до вжитку. Щождо споживчих припасів, то тут треба дуже великої обережности, бо їх дуже тяжко дегазувати, а краще знищити.

Вправи в захисті проти бойових ОРч. З вищенаведеного видно, що проти цієї страшливої зброї можливо все ж таки хоронитися. Одначе можна себе дійсно захистити тільки тоді, коли військо досконало буде ознайомлене з підвалинами охорони й добре вивчене вживати всіх засобів охорони. Всі повинні бути підготовлені, щоб ніколи не бути заскоченими газовою атакою без засобів захисту. Тоді хемічна зброя не буде такою страшною, як для непідготовлених і невивчених захищатися од бойових ОРч. Важливість питання вимагає систематичного виховання. Виховання ж й підготовка не терплять жадної імпровізації, а занедбання цього може стати згубним. Тому моральна відповідальність накладає на ввесь командний склад обов'язок не забувати про важливість цього виховання й самої досконалої підготовки, що врятує життя багатьом воякам.

Доктор Бишер так висловився о проблемі хемічної війни: „Дійсний приятель миру знає, що війни не можна уникнути; через те не мрій про вічний мир, а подивися тверезо на дійсність. Спробуй заховати мир во всіх країнах, але знай, що одної днини все, що було збудовано за мирного часу, буде знищено війною; її треба очікувати в новій формі й вона буде охоплювати простір цілої держави". До цього треба додати, що хемічна зброя стане добрим і часто вирішальним помішником в бою для того, хто буде добре й досконало ознайомлений зо всіма питаннями газової війни; в противному ж випадку газова зброя може стати найголовнішим ворогом, що може обернути бій для непідготовленої сторони в її п о р а з к у.

КОСТЬ БУНЧУК,
Полковник.

Бічна сторожа.

(Сотня бічної сторожі).

Завданням кінної сотні бічної сторожі є охороняти боки колони від несподіваного наскоку ворога, а також охороняти крила перед ворожою розвідкою, що завжди буде намагатися проскочити через лінію охорони до головних сил. Своє завдання сотня повинна виконувати як обсервацією, так і боєм. В маршу чоловому головний тягар охорони полягає на передній сторожі, а охорона бічна, навіть більшого складу (як полк чи бриґада) може обмежуватися тільки висиланням обсерваційних дозорів або чіт із завданням повнити обов'язки розвідки й забезпечення. Сотня бічної сторожі може бути рухома й нерухома. Бічна сторожа рухома в маршу чоловім розподіляється так, як передня сторожа, а під час відвороту, як сторожа тильна з тим, що в керунку загроженого крила потрібно висилати дозори малого складу.

В маршу бічнім, коли колона ввесь час є в небезпеці, роля забезпечення боків набирає великого значення і тільки добре виконання праці бічним відділом може забезпечити марш колони й охоронити її від ворожої розвідки. Відлеглість бічної сторожі від колони (вбік) буде залежати від призначеної осі маршу і може досягати від 3-х до 4 клм. К-р сторожі із своїми зв'язковими посувається там, звідкіль він може найліпше керувати працею свого відділу. В бічному маршу потрібно висилати в керунку ворога роз'їзд, а для отримання відомостей про ворога к-р сторожі висилає в міру потреби розвідчі дозори.

Р о з п о д і л с т о р о ж і. Сотня бічної сторожі ділиться на терені в наступному порядкові: 1) роз'їзд (чота) з важкими кулеметами або самоходи панцерні, що співділають із роз'їздом, 2) бічні дозори, 3) відділ головний (решта сотні), 4) роз'їзд тильний (в складі рою).

Н а м а р ш і бічна сторожа посувається скоками; дорога ви-

бирається можливо укрита. Довжина скоків залежить від терену. Закінчувати скоки належить в пунктах виразних і легких до відшукання для нав'язання зв'язку, в пунктах важних з боку тактичного, як перехрестя доріг, що провадять від ворога в керунку дороги маршу колони, а також в домінуючих в стосунку до дороги колони. Відлеглість б. сторожі від колони залежати буде від терену, великости колони та її рухливости; в терені відкритому сторожа буде відсунена далі, в терені закритому—посуватиметься ближче.

Колона більшого складу, менш здібна до швидкого розгорнення в бойовий шик, забезпечується сторожею, що висунена на більшу відлеглість. Сотня сторожі посуватися буде по лінії, що може служити ворогові до обсервації, і на відлеглості, що дозволяє справне функціонування зв'язку з колоною.

Швидкість посування сторожі пристосовується до посування колони в такий спосіб, щоб головний відділ бічної сторожі був завжди більш-менш на високості головного відділу передової сторожі колони.

О б с е р в а ц і я. Для докладної обсервації потрібно висунути від бічної сторожі в керунку ворога певні рухливі розвідчі елементи на лінію, що дала б добру можливість спостереження. В залежності від довжини колони і швидкости її посування, буде то дозор бічний або кілька дозорів, що посуваються рівнолегло бічній сторожі і вдовж цілої довжини колони, щоб можна було попередити її безпосередньо про небезпеку, коли б ворог намагався прорватися до колони гол. сил. Крім того, можуть бути вислані дозори тимчасові на пункти, що важні з погляду обсервації; вони повинні отримати виразний і докладний наказ щодо: а) часу перебування на обсервації, б) місця, куди мають посилати донесення, в) місця, де мають приєднатися до сотні. Відлеглість лінії дозорів від сотні буде залежати від терену, але не повинна перевищувати 2-х—3-х клм., щоб не утрудняти з'вязку.

Дозори, що творять лінію охорони, мусять бути під командою добре вишколених підстаршин, які добре орієнтувалися б в положенню й, у випадку безпосередньої загрози колоні, могли б попередити її про небезпеку, а рівночасно послати донесення до к-ра бічної сторожі.

Для вислання лінії дозорів може бути виділена ціла чота під командою старшини. К-р чоти орґанізує свою службу т. зв. системою шуфлядковою і висилає кілька дрібних відділів, що творять лінію очей. Коли к-р бічної сторожі висилає чоту з таким завданням, то мусить обов'язково докладно вказати вісь маршу. К-р бічної сторожі доповідає к-рові гол. колони в наступних випадках: а) про осягнення важних пунктів теренових (перехрестя доріг, вузьких, але довгих гребель, містків на більших річках, де не може кіннота пройти вбрід і т. д., б) про нав'язання дотику з ворогом і перебіг бійки, в) каждоразово, коли цього вимагають

обставини. Бічна сторожа нерухома отримує наказ від к-ра головної колони, в якім пункті і як довго має затриматися.

У випадку затримання головної колони на короткий чи довший відпочинок, к-р бічної сторожі теж стає і розгортується для охорони фронтом до ворога і тим забезпечує боки колони, загороджуючи всі керунки, якими може діяти ворог, до того часу, поки головна колона пройде небезпечний район. Зв'язок в службі бічної сторожі є річчю надзвичайної ваги і на нього потрібно звернути велику увагу. Зв'язок з гол. колоною утримується за поміччю кінних зв'язкових, зором або умовними знаками. Він повинен бути обов'язково застосований поміж бічною сторожою, колоною і лінією очей, коли гол. колоні загрожує безпосередня небезпека. Підставою до втримання з'вязку буде завжди мапа, годинник і центиметр.

Заховання перед ворогом. Чинність бічної сторожі при спітканню ворога може бути різною, що залежатиме від завдання головної колони. То ж потрібно, щоб к-р сторожі знав докладно ціль її маршу. Коли заходить потреба охорони колони, що має завдання осягнути в якнайшвидшому часі певний пункт, не вдаючися в жадну бійку, що може затримувати марш, тоді бічна сторожа буде дбати тільки про те, щоб затримати ворога, поки головна колона пройде.

К-р сторожі не буде вдаватися в поважну бійку з ворогом, що хотів би вдарити збоку, а буде ступнево відходити, коли ствердить, що головна колона вже пройшла; він повинен дуже зручно відірватися від ворога, щоб мати спроможність далі виконувати своє завдання.

Коли сторожа спіткає сильні відділи ворога і з'являється небезпека, що ворожі відділи можуть дістатися на тили головної колони, а подібні випадки не можуть мати місця з погляду к-ра колони, то тоді обов'язком к-ра сторожі є битися завзято, аж поки к-р головної колони не зареаґує на цей випадок.

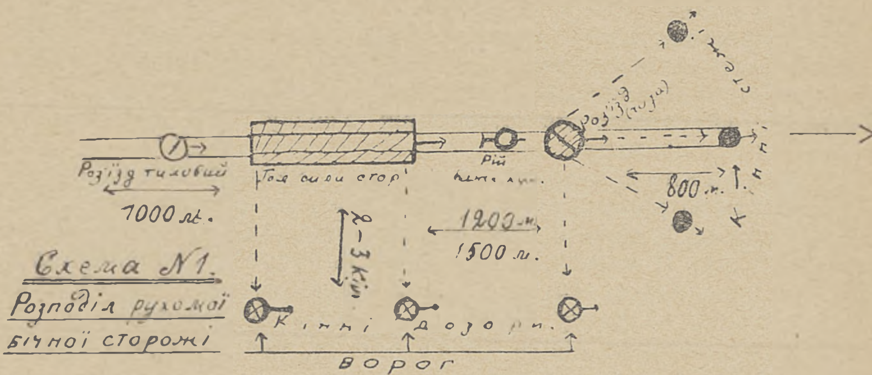
К-р головної колони в такому випадкові мусить негайно вирішити, чи має розгорнути свої головні сили для відкинення ворога, або мусить негайно виділити кілька рухливих відділів для допомоги к-рові бічної сторожі, а сам з головними силами марширує далі.

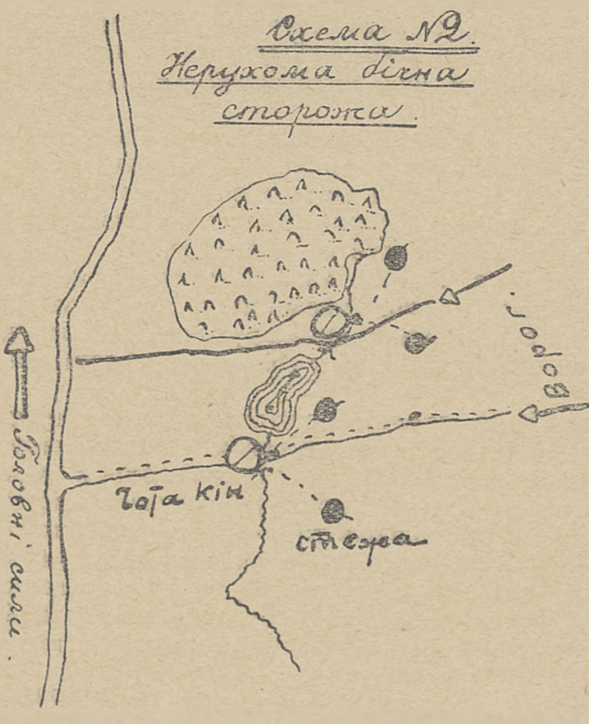
У випадку, коли бічна сторожа спіткає ворога спереду, то її обов'язком буде енерґійно і рішуче розбити або відкинути ворога набік і тим уможливити собі посування й захист голов. колони. В кожному випадкові, коли зустрінуті поважніші відділи ворога, потрібно: а) негайно повідомити к-ра головної колони; б) швидко і рішуче чинити згідно із замірами к-ра колони і негайно розгорнути свої сили в такий спосіб, щоб не дозволити ворогові не тільки заскочити несподівано гол. колону, але навіть не допустити його до обсерваційного пункту, з якого він міг би розвідати колону.

К-р бічної сторожі повинен завжди пам'ятати, що із бійкою

сполучена трудність відірватися від ворога. Тому належить розпочинати бій тільки тоді, коли є певність перемоги або коли виконання завдання охорони гол. колони безумовно того вимагає. В противному випадку ліпше ухилитися від бою, подвоїти чуйність і, цілий час тримаючи ворога під обсервацією, мати відділ готовий кожної хвилі до опору на вигідних для бічної сторожі позиціях.

Спосіб чинів бічної сторожі Чинність б. сторожі

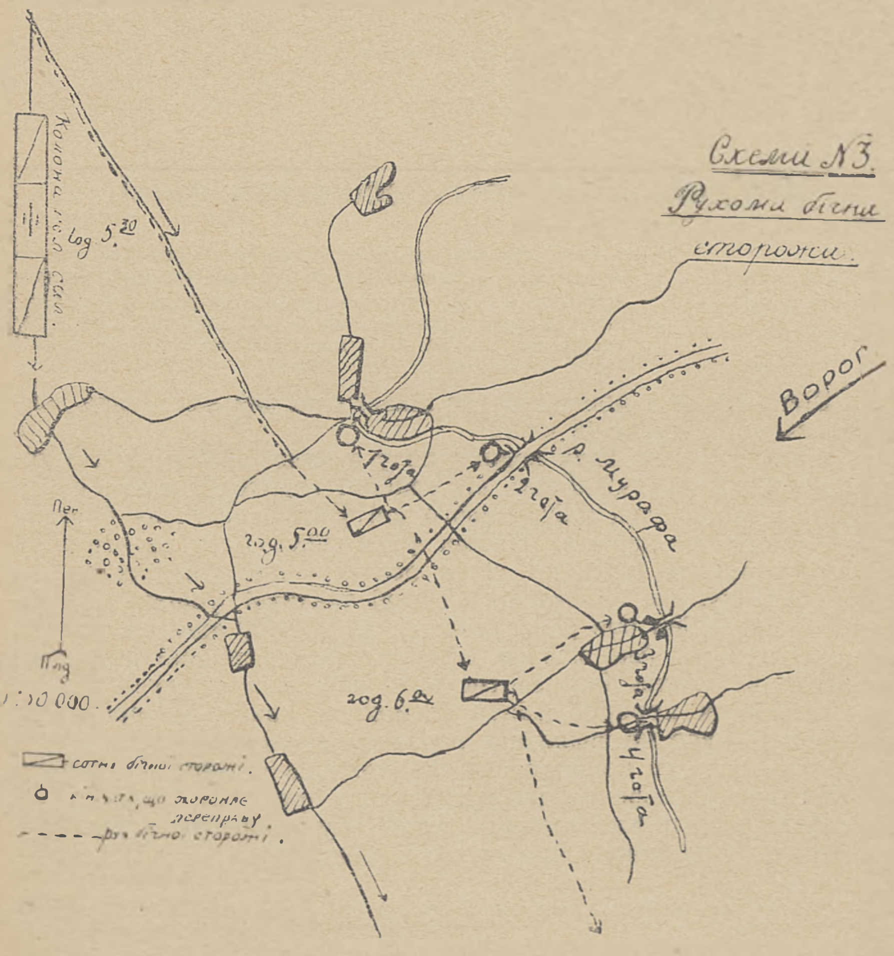
залежить завжди від умовин терену (сітка доріг) і становища; вона провадиться трьома способами: 1) бічна рухома сторожа; 2) бічна сторожа нерухома; 3) бічна сторожа рухома, що посувається скоками (система шуфлядкова).

I. Бічна сторожа рухома. Посувається рівнолегло до головних сил на високості головного відділу передової сторожі.

II. Бічна сторожа нерухома (стоїть на місці). Коли ситуація і терен дозволяють визначити наперед керу-

нок діяння ворога або коли немає доріг, що були б рівнолеглі до осі маршу головних сил колони, можна застосувати сторожу нерухому. Бічна сторожа замикає тоді всі керунки, що ними може діяти ворог; це легко виконати в тому випадку, коли дорога головних сил відділена від ворога природною перешкодою із обмеженою кількістю гребель чи містків. Бічна нерухома сторожа повинна отримати докладний наказ щодо місця, де має знаходитися, і до якого часу має виконувати своє завдання; по виконанню завдання приєднується найкоротшою дорогою до головних сил.

III. Бічна рухома сторожа, що посувається скоками, т. зв. системою шуфлядковою, яка полягає на пересуванню по-черзі, від пункта до пункту, частини відділу, що призначений для охорони боків, з таким розподілом часу, щоб замкнути дороги від ворога на термін, потрібний для проходження головних сил колони.

В основі відділ, що призначений у бічну сторожу, повинен бути поділений в такий спосіб, щоб частина сил займала по-черзі пункти, а решта головних сил бічної сторожі мусить посуватися скоками яко резерва, що нею можна чинити в загрожених напрямках.

Организація шуфлядкової системи бічної сторожі повинна бути оперта на докладному обрахунку часу, що потрібний головним силам колони для проходження загроженого району. Це конечне потрібне для встановлення черги займування окремих пунктів бічною сторожею.

Систему шуфлядкову вживається й у випадках, коли стосується систему бічної нерухомої сторожі, щоб уникнути великої витрати сил — наприклад, коли природна перешкода, що прикриває від ворога, має велику кількість доріг, які пересікають вісь маршу колони.

28 травня 1936 р.

І. Л. Морей де Моран,
Інженер - Льотник, Підполковник.

Авіяція в Італо-Абесінській війні.

...„Авіяція приймала участь як у підготовці до наступу, так і в самому наступі на Enderta; вона продовжує й далі свою безустанну акцію, переслідуючи й нищучи ворожі сили. За все те, що вона зробила, я поздоровляю авіяцію й її хоробрий особовий склад"...[1])

Війна Італії з Абесінією дає цікаві дані для з'ясування значення авіяції в сучасній війні.

Італія виявила гідну подиву силу в надввичайно тяжкій колоніяльній війні за 4.000 клм. від власної території, маючи проти себе моральний осуд майже цілого світу та економічну блокаду щонайменше 40 держав. Перша фаза війни (жовтень—грудень 1935 р.) принесла італійцям гірке розчарування в надіях на модерну техніку, але одночасно й перші тактичні успіхи. Італійський план війни був розрахований на 200.000 армію і на найновшу техніку. Але відвага ефіопів, несприятливий терен, що на ньому не можна було застосувати найновші технічні засоби, які прийшлося переробльовати (самоходи, танки, моторизовану артилерію),—все це викликало надзвичайні видатки і поволі, крок за кроком, вело до неприємного для італійців устійнення фронту, що так було небезпечне для італійського престижу й для її армії. В Европі почали вже вважати італійську кампанію за скомпрометовану. Але, порушаєма власним динамізмом, керуєма одним

[1]) Виїмок із листа маршала Бадоглio до командуючого італ. авіяцією в Східній Африці.

з видатних мужів нашого часу, Італія напружує зусилля. Експедиційний корпус збільшено до 500.000 і забезпечено найкращими технічними засобами, особливо могутньою авіяцією. Переведено зміну командування.

В другій фазі війни (від грудня 1935 по квітень 1936 р.) положення на театрі війни різко змінилося на користь Італії. За три місяці на Еритрейському фронті численні абесінські війська, повні відваги й добре пристосовані до війни в горах, були розбиті на тих місцях, де тому півстоліття Анґлія й Італія були так жорстоко побиті.

До загальних, суто політичного характеру причин, що так глибоко змінили Італію нашого часу і що злютовали її так міцно, треба додати причини моральні і технічні. Молоді жовніри, що брали участь у війні, мали в 1922 році по 10 літ; отож вони виховані були в дусі дисципліни і відданости новому режіму, а також були й загартовані фізично. Але ні моторизована артилерія, ні танки, ні моральні прикмети модерної армії,—всього цього було б замало, коли б Італія не мала доброї авіяції і коли б не було звернено уваги на швидке прокладання доріг.

Характер терену Абесінії, впертий і витривалий ворог і вмілість італійських льотників наклали своєрідну печать на Італо-Абесінську війну.

Авіяція підтримувала атаку війська і забезпечувала його всім необхідним, Ґрупа ґен. Біролі для здобуття Dessié пройшла 200 клм. за 10 днів і за цей час постачання її забезпечувалося виключно авіяцією. Не маючи спротиву з боку авіяції ворога, вона стала ніби головним чинником і без неї інші роди війська були б безсилі, повільні і безвартісні. Терен північного Еритрейського фронту складався з високих гірських площин (плато), цілковито ізолованих горами і перерізаних глибокими долинами. Отож спільно діючі колони не бачуть одна одної і не мають сталого зв'язку. Прийнявши під увагу, що ворог був добре обізнаний з місцевістю й вмів до неї пристосовуватися та ставити опір у пунктах змушених проходів, було б тяжко перемогти його, коли б рух колон не був би досконало і швидко узгіднений. А навіть у випадку успіху маневра, розбити і переслідувати ворога було б затяжко з-за труднощів забезпечення матеріяльної частини сучасної армії. В таких умовах війна могла б затягнутися на довший час.

Італійці вживали в Абесінії 3 типи авіонів, користаючися ними для трьох головних цілей: 1-ий тип—обсерваційний, що майже ввесь час знаходився в повітрі над колонами, керуючи їх рухом, подаючи інформації й попереджуючи розвідчі авіони; 2-ий тип—розвідчий, що знаходився завжди спереду колони, летів порівнюючи низько над землею, уважно оглядаючи терен і шукаючи схованого ворога. Він слідкував за викритим ворогом і цілий

час непокоїв його; 3-ій тип—бомбометатель—постачальник, авіон великого вантажу з великим промінем чину, підготовлений до систематичної деструктивної акції в запіллі ворога. Авіони цього типу, крім бомбардування, достарчали амуніцію й харчі для цілих дивізій. В місцевостях, де не можна було приземити авіона (з огляду на топоґрафічні умовини), постачання, призначене для військової частини, опускалося з авіона на „парашютах". На цих авіонах в деяких випадках перевозили й військо. Безумовно, коли цього вимагали обставини, кождий з тих 3-х типів авіонів займався потроху всім.

В своїй бойовій діяльності в Еритреї італійська авіяція вживала такої тактики. Авіон розвідчий або нищитель розшукує ворога і, коли потрібно, дає знати бомбометателю. Якщо ворог ховається, як це майже завжди траплялося, розвідчий авіон скидав невеличкі бомби і тим змушував ворога виявити себе. Запобігти або попередити атаку ворога—було другим завданням авіяції. За сотки кілометрів перед тим, як увійти в дотик з ворогом, повітрова армія день-в-день слідкує за ним, за його рухами, намагається розбити або стероризувати ворога.

В протилежність Еритрейському фронту, фронт в Сомалі був дуже розтягнутий, а орґанізація шляхів дозволяла на швидке маневрування. Італійська армія від самого початку загрожувала всім життьовим пунктам цього сектора, а особливо загрожувала перетяти в любу хвилю сполучення Абесінії з Кенією й анґлійським Сомалі. Цю можливість маневрування й використало командування цим фронтом, а праця авіяції була одним із вирішальних чинників успіху італійців у Сомалі. Поперше в історії повітрової армії був застосований тут принцип Дуе „спротив на землі і скупчення сил в повітрі". Можливо, що до цього змусіла необхідність швидкого перенесення великої сили вогню з однієї точки фронту на іншу, а може цей принцип застосовано з метою зберегти оскільки можливо „людину", побільшуючи працю машини. В кожному випадку авіяція посилалася скрізь в найбільш критичні хвилі для вирішення долі битви. Авіон контролює активність ворога па фронті в кількасот кілометрів; він переноситься з одного місця на інше, то опереджує своє військо, то товаришить йому в наступі, то постачає харчі і вогнеприпас для обложеної залоги, несучи завжди руїну й жах у ворожий табор. Більш того, авіяція власними силами захоплює укріплену місцевість, як це було з Горахай.

В грудні 1935 року ґрупа італійських військ ґен. Ґраціяні, посовуючися в напрямку на Негелі, спіткала на свойому шляху Горахай —добре укріплений пункт на цілковито відкритій рівнині. Була випущена наперед авіяція й після низки жахливих бомбардувань тероризована залога Горахая розбіглася, а італійське суходільне військо не зробило ані одного стрілу.

Опанування Горахаєм відкривало дорогу в країну Харар. Отож абесінське командування зрозуміло загрозу і намагалося відтягнути італійців, загрожуючи в свою чергу їх сполученню з морем. На сцену знову виступає авіяція. Щоденно вилітають ескадрилі з бомбами і безперестанно б'ють по скупченнях ворога. Нема можливости втікти, згинула надія на рятунок: горять ліси, укріплені захисти зруйновані, окопи розбиті..[1]) Коли італійське командування довідалося, що центр постачання ворожої армії знаходиться в Негелі, 16 бомбометателів Капроні перелітають 400 клм. над ворожою територією і скидають тонни бомб, знищуючи склади палива, води, амуніції. Два останні тижні грудня 1935 р. і 10 перших днів січня 1936 р. авіяція продовжує свою руйнуючу роботу. Вороже військо живе під сталим жахом повітрового бомбардування. Воно розбите, побите й виморене голодом. Лише тоді йде в атаку італійська піхота і моторизовані частини...

Одночасно висилається авіяція в запілля ворога, щоб цілковито знищити можливі пункти спротиву і усвідомити ворога в жахливості його долі. Чотири рази зґруповані маси бомбометателів вилітають з Лугу і покривають 400 клм., що відділяють їх від Негелі. Ворожа країна зруйнована метр за метром. Розвідка робить сотні годин льоту, щоб поправити і доповнити мапи[2]). Обсерватори і пілоти виснажені і перевтомлені, але не думають про відпочинок. Суходільна армія, почуваючи над собою опіку в повітрі, швидко посовується вперед. Вечером 19 січня вона знаходиться вже в 50 клм. від Негелі. Ранком 20 січня головне командування гадає розпочати новий повітровий і суходільний наступ. Вдосвіта 27 авіонів вилітають з Лугу. Між 8^{15} і 9 годиною ранку суходільні війська готові до наступу і прислухаються до гурагану над Негелі. Ескадрилі проносяться над колонами, прилітають до мети і, кружляючи в повітрі, займають свої райони. Терен був поділений на дрібну сітку малих чотирикутників, що мусіли бути зруйнованими. Бомби падають в ці чотирикутники і підіймають дим і куряву. Коли на виднокрузі з'являється низка самоходів, кидаються останні бомби. Наново вишиковані ескадрилі скупчено пролітають над військами, що входять до Негелі, й повертаються до своїх аеродромів.

Причина успіху операцій в Сомалі полягала в модерній концепції, раціональному використанню засобів, а, особливо, в раціональному вживанню авіяції за цілковитою згодою командування суходільної і повітрової армій.

Як з боку тактичного, так і з боку стратеґічного, авіяція грала домінуючу ролю. В стратеґічному плані авіяція мала завдання зламати заздалегідь моральний спротив ворога і це зав-

---

[1]) B. Montarani. „Un épisode de l'action aérienne en Ethiopie".

[2]) Дл продовження розпочатої праці авіяція по закінченню війни залишилася в Абесінії і готує мапу цілої країни.

дання вона надзвичайно добре виконала. Армія абесінська в Сомалі була обезсилена раніш, ніж вступила в бій. Знищенням складів і центрів постачання було довершено зруйновання ворога авіяцією. В ділянці ж тактики бомбометателі прокладали шлях для наступу суходільних частин.

Уявлення про працю італійської авіяції в Абесінії можна скласти на підставі числових виказів, що недавно оголосило італійське м-во аеронавтики.

За 7 місяців війни 500 італійських авіонів зробили 40.000 годин льоту. Під час 7.500 льотів з авіонів було скинуто 1.500.000 кґм. бомб і зроблено 260.000 стрілів з кулеметів. Авіонами було доставлено для війська 1.000 тонн харчів. 4 авіяційні табори (польові аеродроми) одержували виключно повітровим шляхом бензину, оливу, поживу, а також необхідний для направи авіонів матеріял і частини авіонів. Колону, що йшла на Ґондар, забезпечувала поживою і вогнеприпасом виключно авіяція.

За ці 7 місяців війни було забито 86 пілотів і 146 ранено.

Чинність авіяції та її праця в повітрі завжди залежні від орґанізації її установ на землі, що забезпечують її бензиною, вогнеприпасом, харчами, засобами направи та інш. Цілий матеріял італійської авіяції загальної ваги в 250.000 тонн був перевезений в Африку з Генуї і Неаполя морем.

Для авіяції було влаштовано 29 аеродромів в Еритреї і 54— в Сомалі, навколо яких виросли цілі села. Для будови цих аеродромів і сел навколо них було привезено з Італії як будівельний, так ії допомоговий матеріял[1]).

Для потреб авіяції було встановлено 500 величезних резервуарів для води з усіма апаратами дистиляції і фільтрації її. Для моторів була випробована найкраща для абесінського клімату мішанка; з причини міжнародного бойкота вивозу до Італії бензини, було збудовано 200 добре забезпечених резервуарів для бензини.

Служба зв'язку, орґанізація якого почалася в червні 1935 р. будовою головних радіотелеґрафних станцій, сполучила в кінці того ж 1935 року всі найважніші пункти Еритреї. Сітка радіотелеграфу складалася з 47 станцій, з яких 6 великого проміня передачі, 25—середнього і 16—малого. Для потреб авіяції була збудована також сітка радіоґонії, що з'являється одним з головніших засобів забезпечення льоту.

Метеорологічна служба розвинулася дуже швидко і обслуговувала авіяцію добре влаштованими станціями передачі. Вона

---

[1]) 10.000 тонн цементу, 100.000 кв. метрів етерніту, 90 тонн заліза для залізо-бетону, 50 тонн лаку, 1.200 ангарів і бараків, 80.000 кв. метрів полотна, 600 рефлекторів, 120 веж для сиґналізації та інш. Допомоговий матеріял: 400 вагонеток, 80 клм. залізничних рельсів, 1000 клм. колючого дроту для загороди та інший матеріял.

подавала реґулярно свої бюлетені, що ними користалися не тільки чисто військові авіони, а також авіони транспортові і метеоролоґічні станції чужих країн, що до цього часу не мали відомостей про стан погоди в цій країні.

Аерофотоґрафія мала, цілком природньо, величезне поле для своєї діяльности. Служба аерофотоґрафії мала 25 постійних лабораторій, 2 відділи кінематоґрафічні, кілька десятків польових лабораторій, забезпечених автоматичними апаратами виявлення і друку.

На самому початку війни італійська авіяція вживала доброї якости, але трохи застарілі авіони „Caproni-Ca-101" (бомбометателі), „Roméo R-1" (тактична розвідка), „Caproni-Ca-111" (страteґічна розвідка), „Fiat-CR-20" (зв'язок, кулеметна атака). Пізніш ці авіони були замінені на модерні „Savoia-S-81", „Caproni Ca-133", „Roméo-Ro-37".

Абесінія військової авіяції не мала, бо ті 12 авіонів устарілого типу, що мав Неґус і що майже всі знищила на землі італійська авіяція, не можна уважати за зброю.

Вся абесінська авіяція складалася з 3-х „Potez 25" (Lorraine 450 CV), 2-х „Potez" (H.-S. 500 CV), 2-х „Fokker", 1 „Farman 190" (подарунок Франції Неґусові на його коронування), 1 „Breda" (подарунок італійського короля), 1 трьохмоторового „Fokker", 1 „Moth" (купленого у віконта де-Сібура під час його повороту з подорожі по Африці) і нарешті з 1 одномоторового „Junkers".

Кадри абесінської авіяції складалися з 2-х пілотів-французів, 1 пілота-німця і 8 пілотів-ефіопів, що укінчили в чужих країнах різні школи. До цього треба ще додати 3-х механіків-французів, що обслуговували всі авіони.

Щождо славнозвісного льотника-мурина, полковника американської авіяції Жюльяна або, як преса його називала, „Чорного Вірла", то вся його поміч для Абесінії обмежилася лише „різними інтерв'ю для чужоземної преси, знімками для кінематоґрафа і, що найголовніше, оповіданнями різних пригод".[1])

Орґанізація італійської армії в Абесінії та забезпечення її всім необхідним були зразкові, зосібна коли взяти під увагу, що забезпечення 500.000 армії під час военних подій переводилося через два невеликі морські порти. І не зважаючи на це, авіон, наприклад, за 12 днів після виходу з фабрики був уже готовий до бою на аедромі в Абесінії.

Високий ступінь підготовки італійських льотників та виявлені ними під час війни запал і відважність змінили напрямок кампанії, що без помочі авіяції тягнулася б ще кілька літ. Фахові

[1]) Corriger.· „L'Aviation au service du Négus". „Les Ailes", 30 січня 1936 р.

знання, запал до боротьби і технічні можливості авіяції зростали ввесь час. В наслідок цього авіяція в багатьох випадках дала перемогу італійській зброї. Повітрова війна була тяжка і виснажлива, бо й ворог мав деякі протилітакові засоби.

Хід подій під час Італо-Абесінської війни дозволяє зробити висновок, що керунок подій на землі знаходився там у руках авіяції: суходільні війська лише окуповували терен, безустанна ж акція в повітрі ламала спротив ворога і повна перевага в повітрі дала повну перемогу на землі.

12 вересня 1936 р.
Toronto, Ontario. Canada.

ЮРІЙ НАУМЕНКО.

Дозброєння Німеччини.

Від часу ремілітаризації Рейнської смуги Німеччина остаточно вже звільнилася від обмежень, накладених на неї Версальським трактатом в ділянці збросиь. Щоб уявити собі ввесь розмір тої праці, яку пророблено в Німеччині за останні роки і яка вкінці поставила її на одне з перших місць серед держав, що посідають найчисленніші і найкращі армії, досить порівняти стан збройних сил Німеччини з-перед 4-х років і теперішній.

Як відомо, Версальський трактат дозволяв Німеччині мати армію суходільну не більш 100.000 чол., при чому заборонено було мати літаки, танки, тяжку артилерію. Загальним є погляд, що лише від часу приходу до влади Гітлера Німеччина визволилася з пут трактату. Цей погляд слушний лише почасти. Дійсно, Гитлер впровадив загальну військову повинність, відкинув обмеження щодо типу і кількости зброї, усунув обмеження в ділянці морської флоти і вкінці ремілітаризував Рейнську смугу, чим остаточно привернув Німеччині суверенність в галузі зброєнь.

Але не можна забувати, що ці всі починання могли мати місце лише в наслідок кількалітньої невпинної праці військових і політичних чинників, що витривало стреміли до відродження збройної сили в розмірах, яких потребували інтереси держави. Якби не ця праця, якої не завжди було видно сторонньому глядачеві, наміри Ґітлера не зреалізувались би таким швидким темпом, свідками чого були ми, особливо за останні два роки.

Властиво, вже на час приходу до влади Гітлера армія німецька перевищила норми, визначені трактатом, нараховуючи 170.000 чол. Щодо кількости одиниць, то вона мала 7 дивізій піхоти і 3 дивізії кінноти, але без авіяції, танків і тяжкої артилерії. За наступні роки бачимо невпинний зріст армії: в 1933 р.— 250.000 чол., в 1934 р. — 350.000 чол., в 1335 р.—550,000 чол. і в 1936 р. — 650.000 чол. Впровадження нещодавно 2-х літнього терміну служби ще збільшило ефективи збройних сил, що чужоземні джерела оцінюють на 1 млн. чол.

На початок 1937 р. суходільна армія Німеччини складатиметься з 36 дивізій піхоти, 3 панцерних дивізій, 1 бриґади кінноти й 1 „гірської" бриґади.

Передовсім бачимо зріст кількости дивізій піхоти більш як в 5 разів. Але не тільки в самій кількості справа, бо й склад дивізій змінився ґрунтовно.

Так зв. „версальська" дивізія складалася: 1) з 3-х піших полків (полк мав 3 курені по 2 стр. сотні і 1 кулеметній), 2) з куреня мінометного, 3) з артилерійського полку (2 дивізіони по 3 батареї з 4-х гармат 77 мм. і один дивізіон гавбиць 105 мм.), 4) з саперного куреня.

Теперішня дивізія має також 3 полки по 3 кур. кожний, але курінь складається тепер з 3-х стр. сотень і одної кулеметної. Полк, крім того, має сотню мінометну (6 легких і 3 середні міномети), сотню протитанкових гармат (12 гармат 37 мм.) та відділи зв'язку, саперів і розвідчиків. Штаб полку змоторизований.

Найбільш ґрунтовну реорґанізацію перейшла артилерія і тепер ще трудно сказати, який вигляд матиме зокрема артилерія дивізійна. В цьогорічних осінніх маневрах (як відмічають совітські джерела) брали участь переважно старі типи гармат, але нових гармат-гавбиць 105 мм., що ніби мають бути правдивою ревеляцією, не було показано.

Одне можна встановити, а саме, що зразок легкої гармати 75-77 мм. зовсім вийшов із складу дивізійної артилерії, лишаючися на озброєнні кінної артилерії та можливо артилерії полкової (супроводження), але це останнє не є певне. Як видно, ще досі не вирішено питання, чи треба мати на щаблі полку легку артилерію крім протитанкових гармат та мінометів.

Дивізійна артилерія складається тепер, як припускають чужоземні джерела, з двох полків: перший—з кінським тягом—має 2 дивізіони гавбиць 105 мм. і один дивізіон гармат 155 мм.; другий—цілковито моторизований—має дивізіон гармат 105 мм. і дивізіон гавбиць 155 мм. Нова піхотна дивізія має ще й інші новини, як напр. розвідчий курінь. Цей курінь цілковито змоторизований і складається: 1) з 12 панцерних самоходів (6 тяжких з гарматками 20 мм. і 6 легких з кулеметами), 2) з сотні протитанкових гармат (як у піш. полку), 3) 1—2 сотень мотоциклістів. Совітські справоздання з останніх німецьких маневрів стверджують ще наявність мінометної та кулеметної сотень. Такий відділ не тільки забезпечує рух дивізії, але може захопити і затримати до підходу головних сил важливий пункт або лінію.

До дивізії належить ще: 1) курінь зв'язку з 2-х телеґрафічних сотень і сотні радіотелеґрафічної (змоторизованої), 2) саперний курінь з 3-х сотень (одна змоторизована) і змоторизованого понтонного відділу, 3) курінь протитанкової артилерії (3 сотні). Звертає на себе увагу велика насиченість піхоти протитанковою зброєю.

Отже. теперішня дивізія піхоти в порівнанні з „версальською“ становить велике збільшення вогневої сили і рухливости.

Елемент рухливости ще більш увидатнюється в новосформованих „панцерних“ дивізіях, яких є поки-що три. Ці дивізії складаються з двох бриґад: панцерної і стрілецької. До панцерної бриґади належать два полки танків по 280—300 машин кожний. Стрілецька бриґада має: 1) полк піхоти (цілковито змоторизований) і 2) курінь мотоциклістів з 5-ти сотень (три стрілецькі, кулеметна і протитанкова з мінометами). Крім того до складу панцерної дивізії входять такі ж помічні відділи, як і в звичайній дивізії піхоти.

Можна думати, що творення панцерних дивізій не скінчиться на цих трьох. У військових колах уґрунтовується погляд, що в новочасній армії співвідношення мото-механізованих і звичайних частин повинно виносити як 1 до 3. Таким чином властиві межі німецької армії мабуть усталяться на 48 дивізії, з яких аж 12 буде мото-механізованих, здібних до швидкої акції. Панцерні дивізії не належать до складу корпусів і знаходяться в розпорядженні головної команди.

Цією форсовною моторизацією можна пояснити і зменшення (стосункове) загальної кількости кінноти. З трьох кінних дивізій (по 6 полків кожна) розформовано дві й ці 12 полків додано по одному до кожного корпусу. Слід зазначити, что німецький корпус не є лише адміністраційною одиницею, але операційно-тактичною. Корпус складається з 3-х дивізій піхоти, має полк тяжкої артилерії, ескадру літаків і змоторизований розвідчий курінь, а також можна припускати, що до його складу належать і танкові з'єднання (присутність яких була стверджена в часі корпусних маневрів в б. р.).

Кінна дивізія, що стояла в Сх. Прусії, називається тепер бриґадою, але затримала попередній склад у 6 полків, з відповідною кількістю кінної артилерії.

Як видно, серед військових чинників Німеччини переважив погляд на кінноту, яко на рід війська, що в сучасних умовинах війни може діяти лише в дуже обмежених специфічних обставинах. Можна припустити, що полки корпусної кінноти будуть використані для спільних чинів з дивізійними розвідчими куренями (змоторизованими).

* * *

Водночас з реорґанізацією збройних сил на вищих щаблях, не забуто про відповідну, що найбільш відповідає сучасним вимогам бою, орґанізацію підставових комірок найважливішого роду війська—піхоти. Цілковито зреорґанізовано рій стрілецької сотні, роблячи з нього досить сильну вогневу одиницю, що має максимум рухливости і вигідна до керування, як під час руху, так і під час бою. Рій стр. сотні складається з: командіра рою, його заступника (підстаршини), 4-х кулеметчиків (обслуга легкого ку-

лемета) і 7 стрільців. Ця структура вказує на поділ роя на дві секції: кулеметну і стрілецьку, які власне є підставовими вогневими одиницями, в той час, як самий рій є першою тактичною одиницею. Шикування цього нового „унітарного" рою прийнято в 1 шерег і в часі руху (в складі чоти, що, маючи 3 рої, шикується в 3 шереги) ввесь рій йде за своїм командіром, маючи стилу заступника командіра.

Взагалі в цілій структурі піхоти дуже послідовно дотримується 3-хдільна система, що навіть відбивається на певній схематичності чину, як це стверджують присутні на німецьких маневрах обсерватори.

* * *

Не меншу увагу, ніж на моторизацію війська, звернено в Німеччині на створення могутньої повітрової флоти. На весну 1934 р. авіяція посідала всього 400 літаків бойового призначення. Але цей рік був власне роком перелому і за нього промисловість випустила вже 3000 літаків (проти 650 в 1933 р.). На весну 1935 р. військова авіяція мала з 1000 літаків і 26.II було офіційно оголошено про „відродження" повітрової флоти, яко окремого роду війська.

Насьогодні ґен. штаб повітрової флоти об'єднує 6 штабів окружних управлінь суходільної авіяції і штаб морської авіяції. Терени округів авіяції покриваються з округами армійськими (два корпуси). Бойова авіяція стратеґічного призначення знаходиться лише в розпорядженні командуючого повітровими силами округи, який крім того має нагляд, щодо бойової підготовки і технічного постачання, над повітровими силами, що приділені до команди армійської округи.

Кожна повітрова округа має: 1) ескадру великих бомбовозів — 54 літаки, 2) дві ескадри одномоторових бомбовозів — 108 літаків, 3) ескадру нищителів — 81 літак, 4) ґрупу розвідчу — 30 літаків. Разом в окрузі 273 літаки.

До команди армійської округи придано: 1) 6 відділів розвідчих—54 літаки, 2) 6 ланок розвідчих (автожір)—12 літаків, 3) 6 відділів нищителів — 54 літаки. Разом армійська округа має до 120 літаків.

Крім того, в часі війни кожна дивізія матиме орґанічно приданий до неї авіовідділ з 9 літаків.

На кінець 1936 р. суходільна авіяція повинна мати біля 2400 літаків і морська — біля 250 літаків.

Штабові повітрової флоти підлягає і протилітакова артилерія. Полк протилітакової артилерії в складі воєнного часу має 3 дивізіони, з яких кожен має 3 батареї 88 мм. гармат і батарею прожекторів. Дальність стрілу гармат сягає 8—9 тис. метр. Деякі джерела подають, що до складу полку входить ще дивізіон 20 мм. автоматичних гармат, дальність стрілу яких сягає 2.000 метр.

* * *

Підготовляючися до майбутньої війни, німецьке командування звернуло велику увагу на творення старшинських і підстаршинських кадрів, кількість яких повинна вистарчити для того, щоб у швидкому часі один полк перетворити в три полки. Французькі військові кола твердять, що вже в першому місяці війни Німеччина може виставити до 130 дивізій.

Над підготовкою старшин працюють 6 військових академій різних родів війська, 7 старш. шкіл піхоти, 3 артилерії, 3 панцерного війська, 3 саперів, 1 кінноти, 21 авіяції, 7 морської флоти та 6 шкіл для інших родів війська.

Відповідно підготовляється і запілля для армії. Діяльність кожного непокликаного до військової чинної служби розглядається під поглядом творення величезного запілля армії. В Німеччині мілітаризуються всі галузі промисловости, що хоча б трохи зв'язані з працею для армії. Кількість фабрик, працюючих для війська, виносить 340, в тому 60 працює для авіяції 45 — для моторизації й панцерного війська, 70 — для хемічної зброї. Промисловість ця затруднює 600 тис. робітників, тобто в 5 разів більше, ніж їх працювало перед Світовою війною.

Особливо за останній час зросла продукція цементу, алюмінія й шовку, тобто артикулів, що мають особливе значення для війни. Продукція цементу збільшилася супроти 1928 р. на 80%. Алюмінія вжито лише за 1935 р. 88,5 тис. тонн.

Розвиток транспорту відбувається виключно в цілях військових. Спеціяльно орґанізується постачання самоходами на випадок війни. Кількість цивільних самоходів, правда, не дорівнює французькій (Франція має їх до 2 млн., а Німеччина біля 800.000), але зате великою допомогою є існування самоходової орґанізації в партії націонал-соц. Самоходовий корпус цієї партії має до 300.000 членів і ділиться на 21 бриґаду.

Питання шляхів розрішується також з великим накладом праці і коштів. Направлено всі старі шляхи і прокладено багато нових. За один рік збудовано до 400 км. автострад.

Німецький ґен. штаб завжди надавав велику вагу залізницям, а тепер зосібна займається цим питанням. Звернено увагу на збільшення скорости потягів, реорґанізовано цілком систему сиґналізації, впроваджено в значній мірі двигуни внутрішнього спалювання в паротягах.

Приймаючи під увагу розвиток сітки стратеґічних автострад, що пересікають або йдуть рівнолегло залізницям, скеровано зусилля на створення типу комбінованої одиниці рухомого складу, яку можна було б використати і на залізниці, і на автостраді. Вже є в експлуатації спеціяльні дочепні платформи на 10 або 16 колесах, на які можна вантажити залізничні вагони і перевозити їх звичайними дорогами. Крім цього залізниці мають власний самоходовий парк з 11.000 вант. авт.

Такий в загальних рисах малюнок зусиль Німеччини в ділі дозброєння і наслідків, що насьогодні вже осягнено.

Не можно не подивляти того розмаху і чудової орґанізації, з якими провадиться праця над допровадженням держави до стану повної забезпечености від імовірних ворогів, і не можна не признати, що Німеччина невдовзі не тільки зрівняється з найбільшими мілітарними потугами світу, але й перевищить їх під поглядом кількости ефективів збройних сил та їх належного забезпечення новітньою зброєю.

РОЗДІЛ II.

СВЯТОСЛАВ ШРАМЧЕНКО,
Лейтенант флоти.

Засоби боротьби з підводними човнами*)

Наші відомості щодо підводних човнів, їх бойового значення чину, узброєння та рятування були б не повні, коли б ми не торкнулися і засобів боротьби з ними.

Світова війна застала ці засоби майже зовсім не виробленими, бо на підводні човни, як тут вже попередньо згадувалося, тоді ще дивилися, як на мало випробований і непевний рід зброї. Лише коли бойова дійсність вже в 1914 р. виявила ступінь небезпечности підводних човнів для надводних кораблів, то тоді по всіх флотах взялися за винайдення засобів боротьби з ними. А тим часом цілий тягар боротьби з підв. човнами впав на командірів заатакованих ними надводних кораблів, що стали вживати гарматного вогню проти підв. човнів. Пізніш для цієї ж мети були узброєні всі торговельні кораблі, бо, оскільки воєнний корабель, використовуючи свою хуткість, міг ще уникнути невигідного для себе спіткання з підв. човном, остільки для тихохода—самотнього торговельного корабля, в більшості—воєнного транспорту, така зустріч з ворожим підв. човном в дуже рідких випадках закінчувалася порівнюючи щасливо.

Тому то з ініціятиви рос. мор. ґенерального штабу по всіх союзних флотах була запроваджена система плавання торговельних кораблів—транспортів „караванами" в супроводі воєнних кораблів, що з часом Світової війни були спеціяльно узброєні в різні засоби боротьби з підв. човнами, як „глибинні бомби і ґранати", „буксирні міни" і т. д.

З винаходом і розвиненням засобів боротьби з підв. човнами, сама боротьба з ними перейшла одразу з оборонної до стисло наступової.

Найнебезпечнішим ворогом підв. човна була завжди повітрофлота. Тому її після артилерії, якої, хоч вона й не могла досяг-

*) Див. „Табор" ч.ч. 19, 23, 24, 25, 27, 28/29.

нути підв. човна під водою, уживано все таки цілу Світову війну (правда, частенько не маючи просто інших засобів проти підв. човна під рукою), будемо рахувати наступним найкориснішим, часами незамінним засобом проти підв. човна. Такою була повітрофлота, починаючи від прив'язних аеростатів—балонів, через дирижаблі до аеропланів і гідропланів.

Річ в тому, що, знаходючися в повітрі, летун дуже добре бачить на значній глибині підв. човен, при чому ця видимість ще побільшується стосовно до стану поверхні моря (див. мал. 1). При безвітрі видимість ця буде найбільшою, беручи під увагу також і місцеві умовини, тобто прозорість самої води. Другий плюс повітрових кораблів це той, що по більшій частині появу їх трудно зауважити з підв. човна та ще й під водою. Тому повітрові кораблі можуть це завжди добре використати, знижуючися майже до самої поверхні води і закидуючи підв. човен глибинними бомбами і ґранатами. Тоді єдиним рятунком для підв. човна залишається занурення якнайглибше.

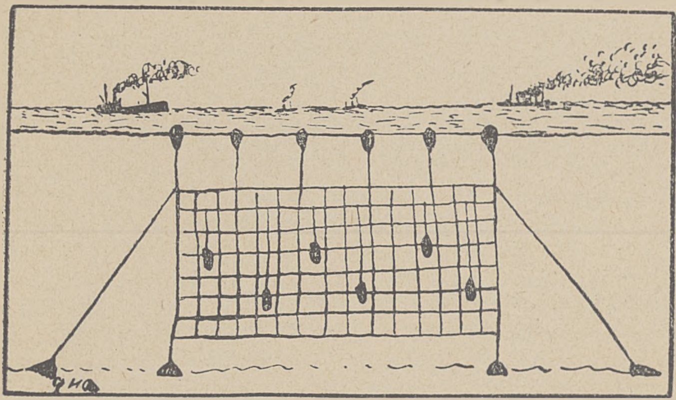
Мал. 1.
Підводний човен, зфотоґрафований під водою з гідроплану. (На воді видко й тінь цього гідроплану).

Наступним засобом захисту проти підв. човнів, що ввела Світова війна, були сіті, в які ловили підв. човни. Французький в.-морський письменник мічман G. Clerc-Rampal пише, що підв. човни ввійшли своїми звичаями до родини риб, а тому нічого дивного, що на їх лови уживають сітей. Також анґлійська флота почала з уживання для цього звичайних великих рибацьких сітей. Сіті ці буксирували травлери або навіть малі рибацькі кораблі. Сіть оплутувала гвинти підв. човна, якщо він до неї попадав, затримувала його і примушувала до винурення. Там його чекала артилерія травлерів, якщо він не піддавався одразу.

Потім всі флоти ввели у себе вже спеціяльні сіті проти підв. човнів, що мали спеціяльні набої вибухові чи такі які витворювали, плаваючи на поверхні води, полум'я і дим і які починали діяти автоматично при повному зануренні до води. Ці сіті буксировано вдень і вночі без перерви на шляхах, де мали проходити або часто показувалися ворожі підв. човни. Ворожий підв. човен, проходячи під такими сітями, мусив як найглибше зануритися, щоб не попасти до них. Чуючи працю гвинтів кораблів, що тягнуть над ним ці сіті, він не міг зорієнтуватися в положенні. Винуритися ж або виставити перископ теж не міг, бо був би одразу зауважений. Попадаючи ж до сітей, підв. човен зараз же змушував до автоматичного чину або

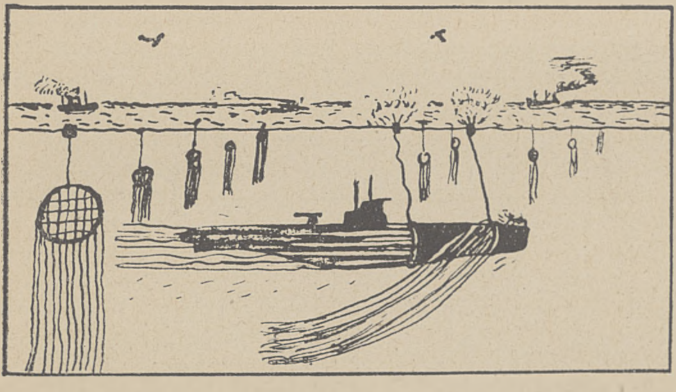
вибухові або вогнево-димні набої, що виявляло негайно, де він знаходиться.

Такі ж сіті ставилися і на якорях на дні моря (мал. 2).

Мал 2.

Інакше виглядали сіті—пастки. Вони, уміщені на плаваючих буйках, мали довги кодоли, що звішувалися до самого дна моря (мал. 3). Ці кодоли оплутували корпус підв. човна, доставалися до гвинтів, до стерн й обезвладнювали підв. човен; сам же буйок увесь

Мал. 3.

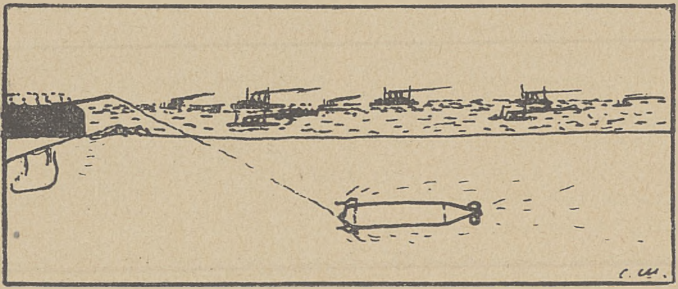
час указував місце підв. човна сторожовим кораблям, що й нищили його глибинними бомбами, ґранатами або буксированою міною. Останні й будуть наступним засобом боротьби з підв. човнами.

Глибинні бомби і ґранати були різних типів, але ґрунтувалися на одному принципі. Вони мали сталевий корпус круглий або чотирикутний, наповнений вибуховим матеріялом, що після вкинення бомби до води автоматично запалювався і робив вибух на встановленій перед тим глибині. Ці апарати мали вибухового матеріялу

від 40 до 100, 150 і навіть 200 кґр. Запальник діяв на глибині до 7, до 15 і до 30 метрів. Не конче було потрібним, щоб така бомба або ґраната попала б у підв. човен; часом досить було вибуху її у воді в недалекій віддеглості від підв. човна, щоб його ушкодити або навіть затопити.

Буксировочні міни теж були міцним засобом до нищення підв. човна. Досить було йому напоротися на таку міну, вона вибухала і підв. човен гинув. (мал. 4).

До засобів боротьби з підв. човнами треба зараховувати і тип швидкого моторового катера-нищителя підв. човнів, покликаного до

Мал. 4.

вживання Світовою війною. Чорноморська флота посідала в себе кілька дивізіонів цих „сторожових катерів" Вони невеликого розміру (мал. 5), із ходом до 30—40 вузлів, мал. игарматку, кулемети, ча-

Мал. 5. Сторожовий катер-нищитель підводних човнів—„№ 313" (ліворуч) і гідроплан (праворуч) на Чорному морі біля Севастополя (1916 р.).

сом навіть один мінний апарат і запас глибинних бомб. У випадку зауваження перископу ворожого підв. човна, вони частенько впрост кидалися на нього з метою таранити підв. човен і, якщо це не вдавалося, то закидували його глибинними бомбами.

Цікавим прикладом застосування сітей та інших засобів проти підв. човнів в великому розмірі може служити величезне сітеве загородження Отрантської протоки.

Згідно з постановою міжсоюзної конференції в Римі (листопад 1917 р.) було поставлене сітеве загородження проти підв. човнів в Отрантській протоці на Адріятицькому морі довжиною в 66 клм. Загородження було поділено на 24 секції, висотою 50 м. і довжиною до 2.200 м. Закріплення цих сітей з оками в 366 × 366 цент. з тонкої сталевої кодоли було надзвичай трудним для французьких і італійських моряків, але загородження поставлено було добре. В сітях були вставлені невеличкі міни з 35 клґр. вибухового матеріялу.*)

Це загородження сторожили: 52 ескадр. міноносці, 120 травлерів, коло 50 допомогових кораблів, 20 підв. човнів та повітрофлота.

Наслідком цього загородження було: в самому загородженні в серпні 1918 р. загинув один німецький підводний човен „U 53", але сторожові кораблі переслідували там аж 83 ворожі підв. човни, з яких, згідно з італ. відомостями, затоплено чи поважно ушкоджено 27.

Щодо таких загороджень взагалі, то з досвіду Світової війни випливає:

1) загородження зовсім не зупиняли, а лише утруднювали чинність підв. човнів,

2) загородження, що складалося з різних елементів надводної, підводної і повітрової флоти і технічних засобів: сітей, бонів і т. д., мусіло мати гнучке командування і добре вишколений особовий склад, з чого наступний висновок:

3) що для цього необхідно підготовити ще за мирний час як особовий склад, так і технічний матеріял і що

4) підводні човни мусять вчитися за мирного часу, як проходити такі загородження.

Між іншим більшість підв. човнів під час Світової війни мали і тепер мають на свойому носі спеціяльну пилку для розрізування сітей. Крім того тепер можна випустити з підв. човна нурця, який при певних сприяючих для цього обставинах зможе за поміччю спеціяльних ножиць очистити підв. човен від сітей, в які він попав.

З часів закінчення Світової війни маються і ще винайдено тепер різні підслухові апарати, як для надводних кораблів для уловлення шуму підв. човна, так і на підв. човнах, що, уловлюючи шум гвинтів надводного корабля, дають можливість установити не тільки напря-

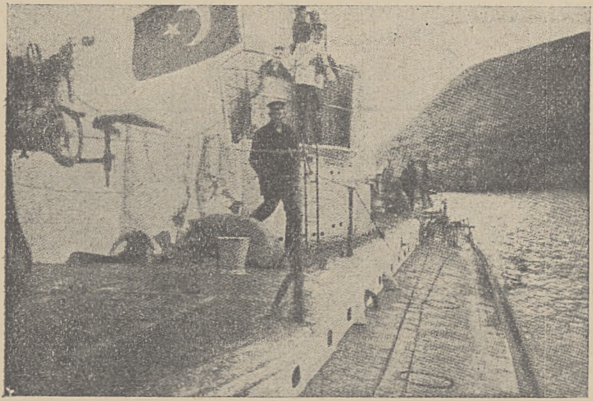
*) Загородження коштувало, без видатків на перевіз і уставлення, до 3.200.000 італ. лір. Усунення його після війни коштувало до 500.000 лір і продано було його на злом за 130.000 лір.

мок, звідкіль цей шум походить, але навіть і курс того корабля і певну відлеглість від човна.

Також великі послуги дає тепер радіо підв. човнам під водою.

Вкінці треба не забути ще одного засобу боротьби з підв. човнами, що застосували в себе всі воюючі флоти під час Світової війни. Це—спеціяльні кораблі—пастки для підв. човнів, діяльність яких була так цікава, що до них повернемося далі.

А тепер історичний приклад боротьби з підв. човнами на Чор-

Мал. 6.
Німецький підводний човен „U38" проходить Дарданели.

Мал. 7.
Німецький підводний човен „U38" в Царгороді під час перегляду командуючим Турецькою флотою у 1916 р.

ному морі, про який маємо якраз відомості обох воюючих сторін:

19 липня 1916 р. (мал. 6 і 7) німецькій підв. човен „U 38" (1915 р., 870/680 тонн, 16,5/9,5 вузлів, 1—105 м.м. гармата, 4 старшини і 35 підстаршин та матросів) знаходився на Чорному морі коло берегів Кавказа під командою лейт. флоти Макса Валентінера, одного з найкращих підводників німец. флоти, що за 2 роки війни затопив більше 100 кораблів (300.000 тонн в загальній сумі).

Віддавши належне добрій підготовці рос. Чорноморської флоти, лейт. М. Валентінер оповідає*), як він спіткав караван з 4-х рос. воєнних транспортів під охороною ескадр. міноносців і канонерських човнів:

„Кавказьке побережжя одно з найчепурніших місць на світі! — Чудова погода.

„А, караван! Навіть під охороною! Ось бачу (через перископ) сторожовий міноносець, а далі канонерський човен. Все однаково. Позиція добра.

— Випал! і міни побігли.

Але міноносець теж „побіг". Як божевільний, давши одразу великий хід, по сліду міни кинувся він на човен.

— 30 метрів глибини!

Раптом легкий штовхан. Без сумніву, підв. човен торкнувся дна. Манометр глибини вказує з 11 м.

— „Обидві машини задній хід!"

— „Повний задній хід!"

„Жадного руху. Сидить міцно.

„Дивлюся в люк рубки... Велика тінь летить, як віхор...—міноносець. Він проноситься в чотирьох метрах над нами. Страшний вдар грому і я лечу в центральний пост, де без притомности лежу кілька секунд.

„Підводна ґраната"... була моя остання думка. Коли я прийшов до притомности, навколо була повна темрява. Електричність згасла.

— „Корпус в порядку!"—залунав голос інженер-механіка.

„І зараз же за ним з рубки голос мічмана:

„Увага!... Міноносець!" І знову грім, і знову зрушення цілого човна.

„Знову міноносець!"... кричить згори мічман.—„Ну, тепер вже кінець. Нам не витримати трьох таких вдарів.

„Але човен витримав ще 5, 6 таких вдарів. Бомби розривалися близько, але видко вони були слабіші за анґлійські (з якими ми вже мали приємність теж зазнайомитися, правда, в більш догідних для нас обставинах) і мабуть було їх у рос. міноносця замало. Це і врятувало підв. човен, який з великим трудом вибрався з цього критичного положення".

Про те ж, що робилося вгорі, маємо оповідання старшини еск. міноносця Чорном. флоти „Лейтенант Шестаков" (1907 р., 640 тонн., 25 вузлів, 1—120 м.м., 5—75 м.м., 2 кулемети, мал. 8), що в той день разом з одного типу з ним ескадр. міноносцем „Капитан-лейтенант Баранов" і канонерськими човнами „Донець" **) (1887/1915 р.р. 1.285 тонн, 12,5 вузлів, 2—6 дм., 1—120 м.м., 4—47 м.м. гармати, 2 кулемети) і „Кубанець" (1887 р., 1290 тонн, 12 вузлів, 3—130 м.м., 2—75 м.м. і 2—47 м.м. гармати, 10 старшин, 125 підстаршин і матросів***) конвоював чотири транспорти з Новоросійська до Батума. Хід був 4 вузли. Конвоювання було тяжке: транспорти розтягувалися без ладу і не тримали лінії. Розтягненим кільватерним ладом йшли вони вздовж берегу, маючи спереду і ззаду обидва канонерські човни. Міноносці різними ходами і на різних курсах охороняли з боку моря.

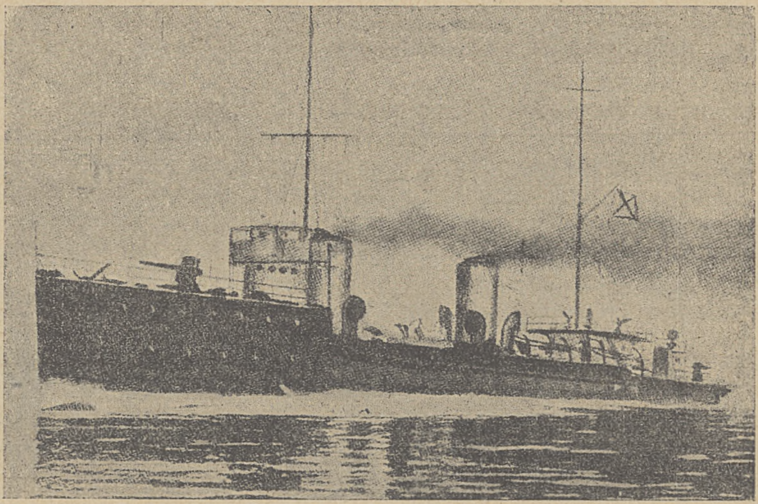
---

*) Kapitänleutnant Max Valentiner. „300.000 Tonnen versenkt". Ullstein. Berlin. 1917 і його ж „Die Schrecken des Meere". 1931.

**) Кан. човен „Донець" був затоплений турками в самому початку війни з ними 28 жовтня 1914 р. в Одесі. Був піднятий, відремонтований і знову залічений до складу Дієвої Чорноморської флоти.

***) Переіменований пізніш наказом по Українському Морському Відомству ч. 375/160 по Головному Морському Штабу 17 вересня 1918 р. в „Запорожець".

Приблизно на траверзі річки Шахе в районі Сочи в цілковито штилеву погоду з „Шестакова" був зауважений перископ підводного човна. Міноносец ьзараз же кинувся його таранити і дав 16-ти вузловий хід. В цей час підв. човен встигнув випустити дві міни, з яких одна влучила в транспорт, що, хоч і був нею ушкоджений, зміг приткнутися до берегу. Друга міна, вистрібнувши з води, пройшла без шкоди вздовж борту „Шестакова", який навалився на ворожий

Мал. 8. Ескадр. міноносець Чорноморської флоти „Лейтенант Шестаков".

перископ, що був зовсім близько, мав крен і ніби вже не крутився. Перископ сховався під воду коло кормового відсіку і все це місце було зараз же закидано 7 глибинними бомбами по 35—38 фунтів кожна. По воді пійшли жмурки, що перешкодили щось бачити під водою і з'ясувати наслідки атаки. Але через два тижні, коли „Шестаков" попав до доку, то було зауважено, що підводна частина його від носового і до кормового містків була подряпана, видко, рубкою підв. човна. Очевидно, від цього вдару на підв. човні згасло світло і всі попадали.

З оповідань, як німецького командіра, так і старшини росміноносця видко, як близько від загибелі був підв. човен „U. 38" і яким чудом він урятовався.

Щоб закінчити із справою сітей проти підв. човнів, треба згадати ще про сіті—бони, що загороджували входи майже до всіх портів під час Світової війни. Ці загородження складалися з кількох рядів сітей з грубих сталевих кодол, що звишувалися з товстих

плаваючих колод і доходили до дна моря, де були прив'язані до рейок. Поміж рядами тих бонів ставилися міни загородження.

Вхід до Севастопольського порту також був зачинений, здається, 6 рядами таких бонів. Бони мали спеціяльні ворота, що кожного разу розводилися і зводилися для пропуску кораблів. Для того існувала спеціяльна „бонова партія" з відповідними катерами і засобами.*)

(Далі буде).

✝

ГЕНЕРАЛ-ХОРУНЖИЙ ВОЄННО-МОРСЬКОГО СУДОВОГО ВІДОМСТВА

В. М. БОГОМОЛЕЦЬ.

Умер на еміґрації 19 квітня 1936 р. в околицях Парижу.

Один з видатніших наших воєнно-морських діячів Вадим Михайлович народився 22 жовтня 1878 р. в Петербурзі. Походив із старого українського козацько-шляхетського роду з Чернигівщини (Козелецького повіту).

Вадим Михайлович укінчив 1-шу ґімназію в Кишиневі, а потім юридичний факультет Харківського університету з дипломом 1 ступеня і був залишений при університеті по катедрі римського права. Але занедужав, мусив лишити наукову працю і, після перебування кандидатом при Полтавському окружному суді, В. М. вступив у В.-Морське Відомство — кандидатом в.-морського суду в Севастополі у 1904 р. В 1906 р. був уже в.-морським слідчим, а в 1908 р.—помішником в.-мор. прокурора. В 1912 році був приділений до штабу командуючого Чорноморською флотою як завідуючий судовою частиною флоти, на якому становищу його застала Світова війна, і яке він займав до травня 1916 р. У 1914 році був підвищений до ранги підполковника в.-морського судового відомства.

Ґенерал-Хорунжий Воєнно-Морського Судового Відомства
ВАДИМ МИХАЙЛОВИЧ
БОГОМОЛЕЦЬ.

*) Воєнно-морська преса принесла сенсаційну новину, що німцям ніби вдалося винайти для підв. човнів один мотор (замісць двох) для плавання на воді і під водою. Цей мотор порушається стисненими воднем і кисенем. Про конечну необхідність такого мотору для підв. човна вже згадувалося мною в „Таборі".

Крім того, німецькі підв. човни, пливучи під водою, не залишають ззаду ніякого сліду. Теж новий винахід, певно зв'язаний з новим мотором.

З революцією в Росії брав надзвичай діяльну участь в українізуванню Чорноморської флоти. Був членом Головної Ради Української Чорном. Громади і головою аґітаційно-пропаґандової секції її. В жовтні 1917 р. був Головною Радою делеґований до Києва до Центральної Ради, де був св. п. С. Петлюрою призначений членом Військового Ґенерального Комітету. Був одним з перших орґанізаторів Укр. Морського Відомства і вже першим наказом по Ґенеральному Морському Секретаріяту від 23 грудня 1917 р. ч. 1 б. призначений юрис-консультом Секретаріяту з 22 грудня 1917 р. Наказом по Морському Відомству від 28 квітня 1918 р. № 40 призначений Начальником Головної В.-Морської Судової Управи і від 1 травня 1918 р. Головним Воєнно-Морським Прокурором. Разом з тим був обраний членом Вищого Апеляційного Суду в Києві. 24 жовтня 1918 р. наказом Мор. Від. ч. 534/252 підвищений до ранги Ґенерал-Хорунжого Воєнно-Морського Судового Відомства. 24 січня 1919 року наказом по М.-В-ву ч. 56/13 (по Морському Ґенеральному Штабу) призначений Воєнно-Морським Аґентом в Румунії. Пізніш у тому ж 1919 і 1920/21 р.р. був Головою Комітету Спасіння України в Царгороді і редактором журналу національного напрямку „Libre Ukraine" (у франц. мові). У 1922 р. переїхав у Париж, де і перебував до самої смерти.

Лишив він і історично-літературне наслідця—спомини і окремі видання нац. напрямку.

---

†

СОТНИК ВОЕННО-МОРСЬКОГО СУДОВОГО ВІДОМСТВА

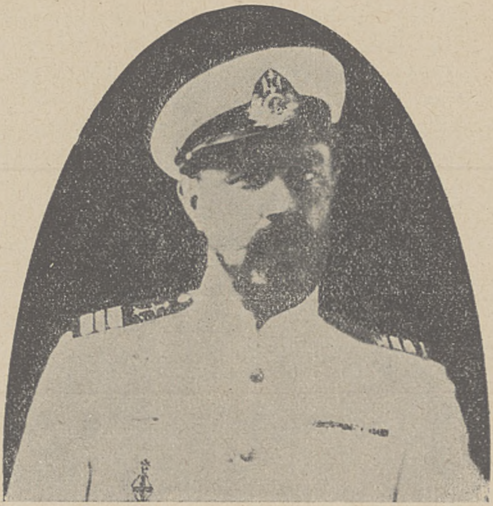
Б. О. ЛАЗАРЕВСЬКИЙ.

Нагло помер 24.IX.1936 р. в Парижі.

Відомий письменник Борис Олександрович, син також відомого українського вченого історика-етноґрафа проф. О. М. Лазаревського, народився в Полтаві 26.III.1871 року, де його батько був тоді членом окружного суду. Учився в Київській 2-й ґімназії й Колеґії Павла Галагана. По скінченню Київського Університету Св.Володимира в 1897 р. вступив у Севастопольський воєнно-морський суд, де в 1903 р. був уже секретарем цього суду. З вибухом російсько-японської війни він у березні 1904 року був призначений в.-мор. слідчим Владивостоцького в.-морського суду, а в серпні 1904 року—прокурором Владивостоцького в.-мор. призового суду. В березні 1905 р. тяжко захорував і був евакуований з театру бойових подій й одержав відпустку; у вересні 1905 р. був призначений товаришем прокурора Кронштадтського в.-мор. суду, а в грудні 1906 року перейшов до резерви флоти і цілком віддався літературній діяльності.

Під час Світової війни був покликаний до чинної служби в лютому 1917 р. й призначений секретарем учебного відділу Головного Морського Штабу в Петербурзі. В серпні 1917 р. був призначений оберавдитором Чорноморської флоти в Севастопіль, де брав діяльну участь в українізації флоти.

25 травня 1918 р. був призначений в розпорядження Укр. Головного Військового Прокурора в Києві, а в серпні 1918 р. — старшиною для доручень при Військовому Міністрі. В лютому 1919 р. був прикомандирований до Укр. Головного Морського Штабу і в березні 1919 р. (Наказ по Мор. Відомству ч. 87/42 від 27.II.1919 р.), призначений до спеціяльної портової комісії, виїздить до Миколаєва. Після того знову займається виключно літературною працею, як і пізніш—на еміґрації. Лише в рр. 1920-21 плавав певний час старшиною в торговельній флоті під французьким прапором.

Сотник В.-Морського Судового Відомства
Б. О. Лазаревський.

Помер нагло на станції метро в Парижі, де й похований в присутності великої кількости членів укр. колонії.

Його літературна спадщина велика — більш як 30 томів. Перші оповідання з'явилися в українській мові наприкінці 90-х років минулого століття в ґазеті „Кіевская Мысль". Потім писав він в українській, російській і французькій мовах. Переклади ж його творів знайдемо не тільки майже на всі европейські мови, але також на японську та інші мови. Є в нього циклі оповідань воєнно-морських, з життя залізничників, українські побутові та інші. Є і більші повісті—романи.

Ціле своє життя він провадив денник, до 60 великих томів. Частина цього денника переховується в Петербурзькій Академії Наук і частина була видрукована в радянській пресі. Друга частина знаходиться на еміґрації.

Пару років тому почав він писати дуже цікаві, повні гумору свої спомини під заголовком „Шматочки минулого" в журналі „Тризуб", але на жаль вони там не були закінчені.

Лейтенант флоти Святослав Шрамченко.

РОЗДІЛ III.

Воєнна хроніка.

АНҐЛІЯ. М-во літництва прийняло від фабрик 1-шу серію нових бомбовозів із вежами для скорострь гарматок (див. „Табор" ч. 26); вежа вміщена на носі самольота й має шиби із скла великої відпорности.—Під час вправ із танками вживається штучної імли.— Винайдено проф. Ліндеманом антидотум проти чину газових бомб.

ІТАЛІЯ. Щодо майбутніх боїв у повітрю панує думка, що бої ці будуть провадитися в стратосфері. Маються стратосферичні ескадри, що осягнули вже 14.000 мтр. — На осенніх маневрах, де випробувана була нова змоторизована бриґада (1 полк берсал'єрів = 1 кур. мотоциклістів + 1 кур. кулеметів, 1 курінь легких танків, 1 дивізіон гармат, 1 сотня саперів і 1 чота зв'язку), уживався новий тип танка з містком. Місток може бути за 2 хвилини відчіплений й перекинутий через рів широчиною до 6 мтр.

НІМЕЧЧИНА. Див. артикул „Дозброєння Німеччини." — Будуються укриття для забезпечення головного воєнного командування та центральної цивільної влади на випадок війни. — Осягнута угода з Японією в справі спільного протидіяння роботі комінтерну.

СП. Д. П. АМ. Випробується гармата, що стріляє „проміннями смерти" силою в 4,5 міл. вольт. Гармата ця ніби запалює із значної відлеглости самольоти та авта, стоплює метальові плити, нищить живі істоти.—На маневрах у горах гармати (розібрані на частини) були перевезені на бомбовозах, звідкіль спущені на позицію на „парашютах." — Здобуті добрі висліди з кулеметом, що стріляє кулями, які освітлюють ціль.—Форд набув винахід уґор. д-ка „проміння непомітности".

С. С. С. Р. Осенні маневри, що мали виразну мету задемонструвати як чужим, так и своїм міць совітського війська, його наступову підготовку й багацтво техніки, не зовсім осягли цієї мети. Глядачі—чужинці висловлюються про малу інтеліґентність та підготовку командного корпусу, що йому бракує самостійного розваження та ініціятиви, про певне перевантаження війська технічними засобами й про фатальний стан залізниць. — На терені Ч. С. Р. влаштовано 36 совітських аеродромів. — Виявилося, що сов. аеродроми замалі для великих франц. самольотів. — За 4 роки черв. армія має осягнути 2 міл. чол. (зараз 940.000), маючи в резерві 11 міл.; Осоавіахем же в цьому році вже налічує 13 міл. членів, а в році 1937-му має осягнути 17 міл. — На початок 37 р. сов. армія мусить мати 6000 бойов. самольотів, в тім числі 1000 важких бомбовозів (нім. джерела). — Із кінноти Кієвської та Білоруської воєнних округ мають бути зформовані 2 кінні армії: 1-ша — I, II і V кінні корпуси й 2-га—III, IV і VI кін. к-си. Резервом для цих кін. армій має бути VII кін. к-с із всіма запас. кін. полками.

ФРАНЦІЯ. В зв'язку з оголошенням Бельґією про свій нейтралітет, лінія Мажіно має бути продовжена до моря (лінія Даляд'є).— Можливий перехід до 3-х річн. терміну служби, щоб поновно здобути

рівновагу з німецькою армією. — Захист Парижу з повітря намічається орґанізувати (як і в р. 1918) за поміччю стальових дротів, причіплених до балонів.

ЧЕХОСЛОВАЧЧИНА. Замісць дотеперішних 4-х команд оборони краю, введено поділ на 7 корпусних округів: I—Прага, II—Братислава, III—Брно, IV—Оломюнець, V—Тренчин, VI—Кошиця, VII—Б. Бистриця. **В. К.**

Воєнно-морська хроніка.

АНҐЛІЯ. В будівлі знаходяться: 2 супердреднавти л. к.: „King George V" і „Prince of Wales" (по 35 000 тонн і 9 — 356 мм. гармат), 7 крейсерів, 19 ескадр. міноносців, 1 підв. човен — загородитель, 8 підв. човнів, 1 авіоматка „Arc Royal" (70 аеропланів), 2 авіоматки „Victorious" і „Illustrious" (по 50 гідропланів) і цілий шерег різних помічних кораблів. Закінчується будова 12 швидких мінно-моторових човнів по 25 т., 40 вузлів (по відомостях преси—до 60 вузлів!?), 2 протиліт. гарматки, 2 мінні апарати, 1 старшина і 6 матросів.

Кількість гідропланів підвищена з 179 апаратів до 480, з яких 130 має бути приміщено на кораблях.

Утворено новий корпус старшин резерви флоти з яхтсменів і осіб, що зв'язані з морем, але не належать до резерви.

ҐРЕЦІЯ. Будується 2 ескадр. міноносці по 1050 тонн і 40 вузлів. В початку ж 1937 р. ввійдуть до дійсної служби 4 еск. міноносці по 1330 тонн і 40 вузлів кожний.

ДАНІЯ. Приступлено до будови 2 підв. човнів по 300/400 тонн. Закінчена модернізація лін. корабля прибереж. охорони „Niels Juel" б. 1918 р., 4100 т., 17 вузлів.

ЕСТОНІЯ. В липні 1936 р. в Анґлії у Вікерса спущено на воду 2 підв. човни: „Kaleo" і „Lembit" по 600/820 тонн, 13,5/8,5. вузлів, 1—40 м.м. протилітакова гармата, 4 мінн. апарати і 20 мін загородження. Флота має підв. човен „А—60" (1933 р., 250 тонн) і будується ще 2 підв. човни в Фінляндії.

ІТАЛІЯ. Спущено на воду еск. міноносці „Vincenzo Gioberti" 1675 тонн і „Castore" 610 тонн.

В будівлі знаходяться: 2 дреднавти л. к. по 35.000 тонн, 2 крейсери по 7870 тонн, 4 еск. міноносці по 1675 тонн, 4 еск. м-ці по 800 тонн, 14 по 615 тонн, 12 підводних човнів по 600 т. і 4—по 1000 тонн, і 4 коloніяльні кораблі—всі в приспішеному темпі.

НІМЕЧЧИНА. 3.X.36 спущено на воду дреднавт лін. корабель „Scharnhorst"—26.000 тонн, 12—280 м.м. в чотирьох баштах і 16—150 м.м. гармат. Того-ж типу л. к. „Gneisenau"—на стапелі.

Побільшена розбудова флоти викликала скоріше підвищення старшин флоти. Командірами еск. міноносців з'являються старшини, молодші 30 років, в рангах старших лейтенантів флоти. Крім того покликано до служби на березі багато старшин флоти, що звільнені 16 років тому на емеритуру.

21.XI.1936 загинув від випадку підв. човен „U18". В будівлі знаходиться авіоматка „B"—18.500 тонн, 14—150 м.м. звичайних і протилітакових гармат і 25 гідропланів на борті. Будову другої авіоматки „A" мають розпочати.

НОРВЕҐІЯ. Будується 3 еск. міноносці по 635 тонн, 30 вузлів, 3—100 м.м. і 1 протилітакова гармата та 4 мінні апарати.

ПОЛЬЩА. 2 .VII.1936 і 1.X.1936 в Уайті—в Анґлії спущено на воду нові єск. міноносці „Гром" і „Блискавиця", а 30.XI.1936 р. в A. Normand у Франції—мінний загородитель „Gryf"—2200 тонн.

ПОРТУҐАЛІЯ. Почали дійсну службу нові еск. міноносці „Tejo" і „Donro". Цього типу мається 5 еск. міноносців по 1500 тонн, 36 вузлів.

РУМУНІЯ. 15.VII.1936 відбулося урочисте піднесення прапору на першому підв. човні „Delfinul"—650/850 тонн, 14/9 вуз., 1 протилітакова гармата і 8 мін. апаратів.

С.С.С.Р. Розпочата будівля кораблів всіх типів і в першу чергу 4 крейсерів (6700—7900 т., 15—130 м.м. і 8 протилітакових гармат, 12 мінних апаратів, хід 30 вузлів) і 15 підв. човнів.

Червона підв. флота зараз виглядає так: на Балт. морі—40, на Білому — 6, на Чорному — 20 і на Далекому Сході—30 (всі рос. будови.)

В літі ц. р. закінчена перебудова і модернізація в.-мор. кріпости Кронштадт і всіх її фортів.

СПОЛ. ДЕРЖАВИ ПІВН. АМЕРИКИ. В проєкті—будівля величезного пароплаву до 100.000 тонн по плану корабельного інженера Юркевича (див. „Табор" ч. 18, стор. 161).

СУЕЦЬКИЙ КАНАЛ. За р. 1935 пройшло 5992 кораблі — разом 32.811.000 тонн. Тільки 1929 р. показує на 2% більшу цифру від цієї.

ТУРЕЧЧИНА. В Голяндії замовлено 2 підв. човни. В зв'язку з озброєнням Дарданел змінено дислокацію морських сил. Крейсер-дреднавт „Султан Явуз-Селім" (б. „Ґебен"), 4 еск. міноносці, 4 підв. човни і 3 канонер. човни будуть мати місцем постою Смірну.

ФІНЛЯНДІЯ. Постановлено збудувати ще 8 ескадр. міноносців і кілька підв. човнів—загородителів.

ФРАНЦІЯ. В Сен-Назарі спущено на воду дреднавт лін. кор. „Strasbourg"—26.500 тонн, типу „Dunkerque"—що добудовується на воді. Розпочато будівлю дреднавтів л. к. „Richelieu" і „Jean Bart" по 35.000 тонн. Модернізують старі лін. кораблі „Lorraine" і „Bretagne". У 1937 р. має бути збудований 1 крейсер—8000 т., ескадра еск. міноносців, підв. човнів і 26 помічних кораблів. Палата депутатів прийшла до висновку, що розбудову франц. флоти необхідно приспішити.

ШВЕЦІЯ. В поч. 1937 р. мають розпочати будівлю лін. корабля прибереж. охорони „Замісць „Oscar II" — 7685 т., 24 вузли, 4 — 280 м.м., 12 — 120 м.м. та 10 — 120 м.м. і 10 — 25 м.м. протилітакових гармат.

ЯПОНІЯ. Бюджет морського відомства на 1936/37 рік збіль-

шено до 770 мільйонів ієн. В будові—3 авіоматки по 10.000 тонн (і 2—в проєкті), 16 еск. міноносців по 595 тонн і 7 підв. човнів по 700—1950 тонн.

Лейтенант флоти Святослав Шрамченко.

Українська висока школа політичних наук.

Восени б. р., з початком зимового семестру, Український Технічно-Господарський Інститут позаочного навчання (УТГІ) в Подєбрадах розпочинає нову галузь в своїй діяльності. Професорська Рада, на внесення Сенату Інституту, схвалила проєкт, вироблений Президією Економічно-Кооперативного Відділу, про заснування при УТГІ Високої Школи Політичних Наук; адміністративно і педагогічно ця школа буде підпорядкована Економічно-Кооперативному Відділу УТГІ, такщо деканом цієї школи буде керовник Економічно-Кооперативного Відділу.

Завданням Високої Школи Політичних Наук є підготовляти фахових працьовників на громадськім і політичнім полі та в царині журналістики. Умови вступу на студії до цієї школи є такі самі, як і для вступу на Економічно-Кооперативний Відділ, з тою лише різницею, що для тих осіб, котрі не мають необхідної для вступу на високу школу середньої освіти, але досягли 25 літ і викажуться, що по своєму загальному розвитку і активній громадській чинності є здібні до студій, зроблені полегчі — вони можуть бути прийняті в дійсні студенти, без обов'язку складати додаткові матуральні іспити.

Навчальна проґрама Української Школи Політичних Наук побудована по типу відповідних західньо-европейських шкіл з пристосованням до українських потреб. Курс наук складається з предметів з обсягу загальної політики, правничих наук, соціології, соціяльної політики, теоретичної економіки, економічної політики, історичного і суспільно-політичного та господарського українознавства, теорії і техніки журналістики, теоретичних основ військової науки, техніки і ведення громадської та парляментарної праці, а також загально-освітніх та помічних дисциплін.

Курс навчання розрахований на три роки, тобто 6 семестрів. Навчання буде провадитися позаочною методою. Курс усіх наук буде охоплювати понад 660 лекцій. Такси оплат за навчання передбачаються нижчі, ніж на Економічно-Кооперативному Відділі, приблизно 600—700 корон чеських в рік разом з підручниками. Підготовча праця по орґанізації Школи Політичних Наук вже переведена так, що восени почнеться нормальне навчання. Крім того, підготовляється відкриття окремих курсів Журналістики з циклу предметів, що входитимуть в обсяг проґрами про теорію і техніку журналістики на Школі Політичних Наук.

Пам'ятки минулого.

Навіть найсумніші часи нашої історії ціхувало властиве для українців замилування в мистецтві і пам'ятках старовини. Навіть траґічної пам'яти епоха після Полтавської поразки, коли незвичайний моральний упадок запанував серед української суспільности, коли майже вся козацька старшина обернулася в класу визискувачів, здирщиків та насильників відносно власного суспільства та підлиз і донощиків відносно царського уряду,—навіть тоді сотники і полковники не переставали піклуватися мистцями, купувати дорогі майстерні вироби та фундувати церкви. Зараз ще трудно оцінити всю вагу цієї позитивної риси в українськім народі. На нагромаджених поколіннями мистецьких пам'ятках виховувалися потім наймогутніші діячі нашого відродження, бо на матеріяльних рештках минулої слави найкраще могли опертися сміливі мрії про світле майбутнє. Досить згадати, на які могутні пророчі візії натхнула Шевченка скромна церковця на горі над хутором Суботовим, змурована Богданом Хмельницьким у ті рідкі хвилини, коли великий гетьман їздив відпочивати на літнім хуторі від виснажуючих походів. На думку поета „спід неї встане Україна" чи ж не величавий символ впливу конкретного, овіяного славними ремінісценціями, історичного пам'ятника на душу нащадків. А спогад на заплакану, покриту січовою кров'ю іконою викликав у того ж Шевченка тяжкі думи про причини нещасть України—незгоду її синів („Іржавець").

І ми тепер не сміємо забувати за величезну ролю пам'яток нашого минулого на наше теперішнє відродження. Навіть дикі монґоли Середньої Азії мов зіниці ока бережуть своєї святині—гробівця кровожадного завойовника Тамерлана, а що вже й казати про культурні народи, де ледве не кожне місто має свій паладій, свої гордощі.

Особливу вартість для нас мають ще свіжі рештки нашої останньої визвольної боротьби, як для інших народів особливо цінні їх ще свіжі могили незнаних вояків, гробниці Фоша і Гінденбурґа. Кожен український громадянин мусить пам'ятати за Музей Визвольної Боротьби України, що переховує реліквії наших визвольних змагань, та старатися прийти йому з посильною моральною і матеріяльною допомогою. На цих реліквіях мусимо ми виховувати наше майбутнє покоління.

Пожертви на будівлю Українського Дому в Празі для Музею ВБУ посилати на адресу директора Музею проф. Д. Антоновича.

Плекання традиції визвольної боротьби.

Ціле наше відродження властиво аж до XX віку носило переважно культурний характер. Так, зрештою, було і в інших народів. І у фінів Стенвал Ківі та збірач пісень Калевали Еліас Лентрот

попередили Свінгуфвуда та ґенерала Манергайма, і у чехів Бенеш, Масарик і леґіонери прийшли після Палацького і Врхліцького, і у поляків Словацький та Міцкевич попередили Пілсудського. Навіть і велике діло об'єднання німецької нації започатковане було рядом учених та письменників з Ґете і Шіллером на чолі, що принесли німцям славу „народу поетів та філософів" аж поки Мольтке та Бісмарк не показали світові, що німці вміють щось і крім віршів та природописного систематизування. Нація є, всупереч матеріялістичним теоріям, одноцільний орґанізм, серед якого слабше або сильніше пробивається воля до самостійного життя, але коли така воля до життя в нації є, то вона мусить виявлятися на всіх ділянках людського життя і нація мусить видавати з себе талановитих поетів, учених, малярів, видатних комерсантів, енерґійних і підприємчевих політиків. В зрозумінні цього факту тісної зв'язи всіх проявів життя нації й в свідомому підпомоганню їх і лежить завдання кожного свідомого українця.

Одним із таких проявів гону до самобутности є у нас плекання традицій визвольної боротьби, чи то у виді свята Крут та 22 січня, чи то догляду за стрілецькими могилами. Стремління зберегти пам'ять своїх змагань до державної окремішности найпевніша запорука того, що воля до дальшого змагання за цю окремішність і далі жива. Одним із найголовніших предметів нашої опіки мусять бути збірки пам'яток і реліквій наших визвольних чинів і коли такі колекції зараз ще не завжди можливі на рідній землі, то бодай на чужині мусимо ми їх збирати і переховувати до слушного часу. Тому обов'язком всіх нас є дбати про те, щоби не припинялись пожертви на власну будову Музею Визвольної Боротьби України в Празі. Прикладом для нас у цім відношенні може служити Італія з її музеями відродження у кожнім містечку, що привчають нові покоління жити духом Ґарібальді і Кавура — патосом відродження.

Пожертви на Український Дім для Музею Визвольної Боротьби України посилати на адресу директора Музею проф. Д. Антоновича: Prof. D. Antonovyč, Praha—Nusle 245, Czechoslovakia.

---

22 січня—День Свята Державности України— **є день Музею Визвольної Боротьби України.**

Нехай в цей день кожний український громадянин і кожна українська громадянка прислужиться загально-національній справі пожертвою—в міру своїх достатків — на будову **Українського Дому в Празі** та на утримання **Музею.**

Пожертви надсилати на адресу п. Директора Музею Проф. Д. Антоновича: Prof. D. Antonovyč, Praha-Nusle 245, Czechoslovakia.

Від Президії Головної Ради „Хреста С. Петлюри“.

Із тих анкет, що за 5 місяців вступили на розгляд Головної Ради, переважаюча більшість мала ознаки поспіху їх складення. Цей поспіх відбився неґативно на докладності відомостей, що мусіли давати анкети, з яких коло 1/3 частини потребували доповнення додатковими відомостями. Наслідком була втрата часу на зайве листування, тобто затримка розв'язання справи признання права на Хрест.

Найголовніші недокладності анкет:

1. Не зазначувалося ранги.

2. Бракувало місця або часу народження; іноді не подавалося імен батьків (§§ 1 та 2 анкети).

3. Не зазначувалося докладно (місяць і рік) вступу на службу або до якої частини (§ 3). Коли ж бувала перерва в службі, то бракувало відомостей, де був вояк під час перерви й що робив.

4. Не перелічувано боїв, у яких вояк брав участь (§ 4). Замісць цього в анкеті часто подавалося: „у всіх боях у складі своєї частини“. Отже, не можна припустити, щоб вояк не міг відновити в пам'яті хоч би кількох боїв, участником яких він був, а тому на належну відповідь на цей § анкети необхідно звернути особливу увагу.

5. Називалося прізвище лише одного начальника; між тим кожному воякові не могли бути невідомі прізвища Командірів: дивізії (ґрупи), бриґади, полку, куреня, сотні (§ 5) й лише припадком якесь одне-друге прізвище можуть бути забуті.

6. Не завжди називалися прізвища щонайменше двох начальників або товаришів (§ 7); між тим наведення більшої кількости прізвищ полегшує справджування відомостей.

7. Не завжди подавалася частина (або установа), із складу якої вояка звільнено в безтермінову відпустку (§ 6).

8. Бракувало іноді підпису анкети.

Тому Президія Головної Ради просить:

А. І. Місцеві Ради Хреста Симона Петлюри — не приймати до свого розгляду анкет, що не мають докладних відповідей на всі запитання, вимагаючи наперед докладного виповнення анкет.

II. Приймати до свого разгляду анкети тільки тих вояків, що замешкують в районі даної Місцевої Ради. Анкети ж вояків із інших місцевостей, де не утворені ще Місцеві Ради, пересилати на безпосередній розгляд Головної Ради.

Б. І. Осіб, що складають анкети, проситься звернути увагу на докладність відповідей на всі запитання анкети, уникаючи помилок і нестислостей, перелічених у пп. 1 — 8 цього заклику.

При тім особи, що не були в складі частин Армії У. Н. Р., а тільки в повстанських загонах, зосібна малих, мусять у відповідях:

на § 3 анкети—зазначити: а) коли й де сформувався їхній загін, б) прізвище отамана загону, в) з якими ще повстанськими загонами або частинами Армії У. Н. Р. утримував зв'язок їхній загін, г) коли дана особа вступила до загону і який час перебувала в ньому;

на § 4 анкети — перелічити головніші бойові події загону (коли, де й проти якого ворога), а у відповіді на § 6 — подати обставини залишення загону, місце й час переходу кордону України та місце інтернування.

II. Особи, що хотіли б порушити питання про признання права на Хрест померлим воякам, мають скласти на них анкети й подати їх до Місцевої Ради свого району або до Головної Ради, коли Місцевої Ради в свойому районі не мається.

III. Право на Хрест Симона Петлюри прислуговує також священникам, лікарям, урядовцям і сестрам-жалібницям як військових частин, так і тилових установ Армії У. Н. Р. й Військового Міністерства.

ПРЕЗИДІЯ ГОЛОВНОЇ РАДИ.

24 вересня 1936 року.

---

†

ҐЕНЕРАЛ-ХОРУНЖИЙ

ОЛЕКСА АЛМАЗІВ,

Командір Кінно-Гірного дивізіона Запорожської ґрупи Армії Української Народньої Республіки й Голова Місцевої Ради Хреста Симона Петлюри в Луцькому,

вмер нагло 13 грудня 1936 р. в Луцькому на Волині.

---

†

ПОЛКОВНИК

МИКОЛА ТАТАРУЛЯ,

в. об. Начальника Мобілізаційної Управи Військового Міністерства Української Народньої Республіки й Голова філії Товариства вояків Армії Української Народньої Республіки у Везін-Шалєт (Франція),

вмер нагло 3 грудня 1936 р. в Шато-Блян, комуна Вільмандер.

Лист до Редакції:

До Пана Редактора воєнного журнала „Табор“.

Високоповажаний Пане Редакторе!

Маю честь просити Вас видруковати мого листа.

В чвертьрічному журналі „Ми” книга VI—весна—1936 рік на сторінці 9, в статті „Пам'яті Вождя” надруковано:

„В одній своїй цікавій і мало відомій публикації, виданій під псевдонімом, Він (С. В Петлюра) обороняв війну”. Редакція „Ми” мала на увазі статтю О. Ряста (С. В. Петлюри) „Табор“, що була вміщена у воєнно-науковому журналі „Табор“ ч. 1, 1923 року.

Що стаття ця цікава—цілком погоджуємося з редакцією „Ми“; але ж понижувати наш єдиний на еміґрації воєнний журнал „Табор“, який знайшов в шерегах нашого вояцтва найкращу оцінку і зацікавлення,—до щабля „мало відомої публікації“, то, на нашу думку, є справою безпідставною.

Прошу прийняти почуття моєї глибокої пошани

Середа Михайло.

14.XII 1936 р.
Каліш.

Від Редакції:

Редакція „Табору” не поділяє думки Пана Підп. М. Середи про те, що Автор передової статті кн. VI журналу „Ми” під заголовком „Пам'яті Вождя” назвав „мало відомою публікацією“ журнал „Табор”; вважаємо, що цей вислів мав відноситися до статті Св. п. С. Петлюри, що під заголовком „Табор” („Чергові проблеми військового будівництва в українській військовій літературі”) вміщена була в ч. 1 в.-н. журналу „Табор” (стор. 51—79) під псевдонімом О. Ряст (в 1923 р.). Але Редакція „Табору” вважає, що Редакції журнала „Ми” належало б:

1) наводячи цитату із тієї „мало відомої публікації”—зазначити у примітці, з якої статті вона взята, й

2) подаючи на стор. 16—26 тієї ж кн. VI фраґменти статті О. Ряста „Табор” вже під заголовком „Думки про військо й війну”, належало би зазначити, де поперше в повному об'ємі була надрукована ця стаття та під якою назвою, пам'ятаючи, що то була проґрамова стаття св. п. С. Петлюри для воєнно-наукового журналу, основоположником якого був Покійний Головний Отаман.

В. Кущ.

Поправка. На стор. 18 (1 рядок здолу) ч. 27 „Табору“ прізвище козака треба читати „Чурсинів“ замісць „Гурсинів“. Ред.

Бібліоґрафія.

„**Дешева книжка**". Двотижевник. Львів.

В одному з попередніх чисел „Табору" мали ми вже нагоду відмітити появлення нового типу видавництва, розрахованого на попит серед широких мас. Потреба в дешевій книжці, в якій читач може знайти в популярному викладі відповідь на цікаві для нього питання, є безсумнівна, тим більш, коли ці питання освітлюються під поглядом державницької ідеолоґії. Загальне наставлення видавництва „Дешева книжка" — протимосковське і протимарксистовське — в нашу добу рішучої боротьби між ідеолоґіями націоналізму та інтернаціоналу є одиноко можливе і може зустрінути прихильне відношення з боку всіх, кому не байдужа справа національного виховання широких мас.

„Дешева книжка" багато місця відводить проблемам, зв'язаним стисло з Великою Україною в її минулому і теперішньому. Читач знайомиться з історією Вільного Козацтва, змаганнями українських вояків під Крутами і Базаром, з постатями історичного значення, як С. Петлюра, М. Міхновський, а також із теперішнім станом України під пануванням червоних чекистів („Колгоспи", „Україна в огні", „Багацтва України"). Не брак і загально-політичних тем, як напр.: „Що таке народній фронт" і „Еспанія".

Популярному видавництву слід бажати розвитку діяльности на полі поширення національної свідомости й ідеї конечности невблаганної боротьби з Москвою.

„**Воєнний шлях Сагайдачного на Москву 1618 р.**" (Стратеґічно-тактична студія). Інж. Юрій Крохмалюк. Львів. 1936.

Ця невеличка книжка (24 ст.) є першим випуском „Воєнно-історичної бібліотеки перемоги."

Саму ідею ознайомлення українського суспільства з забутими (або зовсім незнаними) етапами наших військових чинів можна лише вітати. Також і вибір теми першого випуску досить влучний, бо торкається одної з великих постатей нашої історії, а до того висвітлює ту велику ролю, яку відограло козацьке військо під проводом Сагайдачного в польсько-московській війні 1618 р. Роля ця, наскрізь активна, накидаюча ворогові свою волю, особливо виявляється на тлі тодішньої самоволі і недисциплінованости польської шляхти, що допровадили невдовзі до занику політичного значення Польщі.

Опис тогочасних подій в книжці Ю. Крохмалюка є можливо повний, при чому подаються і цікаві загальні відомості щодо тодішнього стану озброєння Москви і Польщі, а також про тактику бойових чинів.

Якщо поминути, вкінці незначні, вади стилістичні (напр. „наступала атакою" — ст. 7), то праця Ю. Крохмалюка заслуговує на поширення її, особливо серед молодого покоління, що повинно виховуватися власне на яскравих прикладах славетних чинів наших предків.

Ю. П.

З приємністю можемо констатувати, що українська преса за океаном зацікавилася накінець науковими працями наших старшин. Такі великі газети як „Свобода“ і „Америка“ в Сп. Д. П. Ам. та „Український Робітник“ в Канаді подали оцінку праці співробітника „Табору” інж.-підполк. Морей де Морана про „Французьку Повітрову Армію“, що надрукована була в ч.ч. 25 та 26 нашого журналу.

В. К.

„Дурман соціялізму”. Дм. Донцов. Квартальник „Вістника” ч. 3 (11). Львів 1936.

Це число квартальника містить чотири окремі публікації Автора з р.р. 1922—28—32. Хоч відділені часом, мають вони спільну ідею спільну провідну думку:—боротьбу з марксизмом, яко ідеолоґією шкідливою, зокрема для нас, українців. Замісць того виносять наперед ідею традиції свойого народу, тої традиції, що нею сильна українська нація в боротьбі з таким ворогом, як Москва. Плекання традицій попередніх поколінь українського народу, що є наслідком боротьби його за свою землю і свої на ній права, є на сьогодні головним завданням української інтеліґенції, бо „нація, що не має і не шанує вчора, ніколи не матиме завтра.

„Wschód—Orient“. Warszawa. Kwiecień—wrzesień 1936. № 2—3.

Належить одмітити артикул д-ра О. Гурки п. т. „Роля людей і обставин у творенні Східньої Европи XX ст“. Полемізуючи з матеріялістичною ідеолоґією, що найголовнішу, а може навіть і виключну ролю в ділі творення нових державних орґанізмів відводила чинникам економічним, ґеоґрафічним та і. „зовнішнім обставинам“, автор твердить, що все ж головна роля завжди належиться людині, яка лише використовує обставини.

10-ій річниці смерти св. п. С. Петлюри присвячена стаття Я. Дригинича, що змальовує постать Вождя Українського Народу.

Обширна рецензія про Мовознавчий З'їзд 31 травня 1936 р. виказує етапи русифікаційної політики в СССР. Про централістичні заходи в тому ж СССР довідуємося із статті Ю. Іскерки про нову совітську конституцію. Цікава стаття Еріка Олєра трактує проросійську політику в Прибалтиці, зокрема в стосунку до Фінляндії.

Крім повищих артикулів знаходимо, як завжди, матеріяли дотичні народів Сходу та їх культури.

Ю. Н.

Надіслані книжки та журнали:

Biuletyn Polsko-Ukraiński. Rok V. 1936. Warszawa. №№ 19 (158)—52 (190—191). Rok VI. 1937. № 1 (192).

Шлях молоді. Львів. Рік I. 1936. Ч.ч. 3—9, 11 і 13.

Український тиждень. Прага. Річник IV. 1936. Ч.ч 20 (178), 22 (180) — 27, 29 — 34, 36, 37, 39—43 (201).

Bulletin Tri-Hebdomadaire d'informations orientales „Ofinor". 2, rue de la Croix d'Or, Genève. 2 (9) рік видання. 1936. №№ 55, 57, 59, 61, 62, 66, 67, 72, 73, 79, 80 і 82.

Наша культура. Варшава. Рік II. 1936. Кн. 5 — 12.

Тризуб. Рік вид. XII. 1936. Париж. 41, rue de La Tour d'Auvergne. Paris 9. Ч.ч. 19 (523)—22, 39—46 (549—50).

Вільне Козацтво—Вольное Козачество. Рік вид. 9-ий. 1936. Париж. Чч. 198, 199, 200, 201—202, 203—204, 205—206, 207.

Вісти Українського Наукового Інституту в Берліні. Річник IV. 1936. Берлін. №№ 4 (24) —8 (28).

Вояк. Місячник Т-ва б. вояків у Франції Армії У.Н.Р. та Союзу б. Укр. Старшин в Чехах. Рік I. 1936. Париж. №№ 4 і 5.

Український вістник. Церковно-народний часопис. Орган Укр. Православної Церкви в Америці. Місячник. Рік VIII. 1936. Ч.ч. 4—8. 641 Roosevelt Avenue, Carteret, N. J.

Дзвони. Літературно-науковий журнал. 6-й рік видання. 1936. Ч. 4 (61). Львів, ул. Японська 7/II.

Відродження. Львів. Рік IX. 1936. Ч.ч. 5—6, 9, 10, 12.

Рідна школа. Львів. Рік V. 1936. Ч.ч. 10—19, 23—24.

„Дешева книжка". Львів. Рік II. 1936. Ч. 10. Сидір Корбут. **Симон Петлюра** 1926 — 1936. Ч. 11 — 12. М. Р. **Колгоспи нова панщина.** Ч. 13—14. Петро Коваль. **Радикали в „Людовому фронті".** Ч. 15—16. Оксана Компанієць. **Леся Українка** в 23 роковини смерти. Ч. 17—18. Петро Воїн. **Еспанія.** Рука московського імперіялізму в Еспанії. Ч. 19—20. С. Корбут. **Україна в огні.** Ч. 21—22. Мстислав Всегоренко. **Богдан Хмельницький.** Історія його воєн і політики. Ч. 23. П. Беркут. **Багацтва українських земель.** Частина I. Ч. 24. П. Беркут. **Багацтва українських земель.** Частина II.

Рідна мова. Варшава. Рік IV. 1936. Ч.ч. 6 (42) — 12 (48).

Рільник. Луцьк. Рік III. 1936. Ч. 10 (47), 14 — 17, 20, 21 (58).

Вістник Українського Товариства Просвіти у Загребі. 1936. Числа за березень, квітень і травень. Загреб, ул. Рачкоґа 11.IV.

Д. Варнак. **Таємниця організації.** Квартальник Вістника. Ч. 2 (10). Львів. 1936. Стор. 84. Ціна 1.50 зл.

Січовий Клич. Орган Організації Чорноморської Січи в Америці. Vol. 1. № 1. 15 травня 1936. P. O. Box. 147. New. Ark., N. J.

Наш приятель. Львів. Річник XV. 1936. Ч. 160. Річник XVI, ч.ч. 1 (161)—5 (165).

Політично-інформаційний бюлетень. Варшава. Рік III. 1936. Ч.ч. 4 (21)—10 (25).

Вістник. Львів. Річник IV. 1936. Кн. 6 — 12.

Студентський вістник. Неперіодичне видання. Червень 1936 р. Львів. Львівських дітей 28, 1 пов. Ціна 70 сот.

Гуртуймося. Прага. Рік вид. II (VIII). 1936. Ч. I—II (XVII—XVIII).

Трагедия козачества. (Очерк на тему: Козачество и Россия). Часть III, (Июнь — декабрь 1919). Отдѣльный оттиск из номеров 163 — 198 журнала „Вольное Козачество — Вільне Козацтво". Париж. 1936. Стор. 700. Ціна 1 амер. дол.

Інж. Юрій Крохмалюк. **Воєнний шлях Сагайдачного на Москву 1618 р.** (Стратеґічно-тактична студія). Випуск ч. 1. Воєнно-історична бібліотека перемоги. Накладом Видавництва „Батьківщина" мґр. М. Дзьоба у Львові. Львів. 1936. Стор. 24, 1 карта.

Проф. д-р Іван Огієнко. **Наука про рідномовні обов'язки.** „Бібліотека Рідної Мови". Варшава. 1936. Стор. 72. Ціна 50 гр.

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ ТА ЖУРНАЛИ

Д. Донцов. Дурман соціялізму. Квартальник Вістника. 1936. Ч. 3. Львів. Стор. 96. Ціна 1.50 зл.

Wschód-Orient. Warszawa, kwiecień—wrzesień 1936. Rok VII. № 2—3. Str. 106. Cena zł. 2.

Вісти Музею Визвольної Боротьби України. Ч. 12 — 13. Прага. Жовтень 1936. Ч. 14. Грудень 1936.

Вісті Українського Технічно-Господарського Інституту позаочного навчання в Подебрадах (Ч.С.Р.). Ч. 16 — 17. 1936. Podebrady, Zamek.

Літературний і громадсько-політичний Календар — Альманах **Дніпро**, присвячений 20-літтю української революції. На звичайний рік 1937. Річник XIV. За редакцією Вол. Дорошенка. Накладом Українського Товариства Допомоги Еміґрантам з України у Львові. 1936. Львів. Ринок 10, II пов. Стор. 138 + 14. Ціна 1.80 зол.

ЩИРЕ ПОЗДОРОВЛЕННЯ

З НОВИМ РОКОМ

і

РІЗДВЯНИМИ СВЯТАМИ

ТА НАЙКРАЩІ ПОБАЖАННЯ

ЗАСИЛАЄ

РЕДАКЦІЯ.

ВОЄННО-НАУКОВЕ ВИДАВНИЦТВО

„ДО ЗБРОЇ“

ЦІНА 1 зол. 50 гр. з пересилкою в Польщі.